

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Žáci ZŠ a jejich představa o dobru a zlu

Students of primary schools and their notion of good and evil

Anna Jankovcová

Vedoucí práce: PhDr. Ivo Syříšně, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Matematika se zaměřením na vzdělávání — Pedagogika

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Žáci ZŠ a jejich představa o dobru a zlu potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 24.6.2019

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, kterým je PhDr. Ivo Syřiště, Ph.D.
Děkuji za Vaše podnětné připomínky, cenné rady a odbornou pomoc.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá představou žáků základní školy o dobru a zlu a jejím vývojem. Teoretická část popisuje morální vývoj, kterým se zabývali Jean Piaget, Lawrence Kohlberg a Carol Gilliganová a vývojem myšlení žáků podle Marie Vágnerové. Dále jsou v práci zmíněna zajímavá pojetí dobra a zla v historii a také pohádky jako jedno z míst, kde se poprvé setkáváme s jednoznačným rozlišením dobra a zla. S úvahami o důvodu toho, jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí, by nám mohly pomoci experimenty Stanleyho Milgrama a Philipa George Zimbarda. Závěr teoretické části se zaměřuje na význam a smyslově-morální účinek barev, protože mě zajímal důvod, proč lidé přiřazují jednotlivé barvy dobru a zlu.

V praktické části podrobně popisuji svůj výzkum, ke kterému jsem použila dotazníkovou metodu. Výzkum měl zjistit jaká je představa žáků základní školy o dobru a zlu. Dotazník obsahoval otázky týkající se barev přiřazovaných dobru a zlu, kde by žáci hledali dobro a zlo, jak by dobro odměnili a zlo potrestali, zda by mělo být dobro odměněno a zlo potrestáno nebo zda si žáci myslí, že dobro může existovat bez zla. Výsledky šetření jsem v závěru porovnávala s teoretickými poznatky. Bakalářská práce je doplněna přílohami, které obsahují obrázky dobra a zla žáků první třídy a vzory dotazníků.

Výsledkem práce je zjištění představy žáků základní školy o dobru a zlu.

KLÍČOVÁ SLOVA

dobro, zlo, žák, morální vývoj, pojetí, vnímání

ABSTRACT

This Bachelor's thesis deals with primary school pupils' concept of good and evil and its development. The theoretical part describes the moral development which has been dealt with by Jean Piaget, Lawrence Kohlberg and Carol Gilligan and the development of pupils' thinking according to Marie Vágnerová. Furthermore, the thesis mentions interesting views of good and evil in history, and fairy tales as one of the places where good and evil are strictly differentiated. The experiments of Stanley Milgram and Philip George Zimbard can help us ponder the reasons how good people become evil. The end of the theoretical part focuses on the meaning and the sensory-moral effect of colours, because I was curious to find out why certain colours are attributed to good and evil.

In the practical part I describe in detail my research for which I used the questionnaire method. The goal of the research was to find out how primary school pupils perceive good and evil. The questionnaire contained questions concerning colours commonly associated with good and evil, furthermore where the pupils would look for good and evil, how they would reward good and punish evil or whether good should be rewarded and evil punished or if pupils think that good can exist without evil. In the end I have compared the results of the research with the theoretical knowledge. This Bachelor's thesis is supplemented with attachments containing pictures of good and evil drawn by the first grade pupils and questionnaires.

The result of this thesis is the description of primary school pupils' ideas of good and evil.

KEYWORDS

good, evil, students of primary school, moral development, perception, conception

Obsah

1	Úvod	7
	Teoretická část	8
2	Etika.....	8
3	Morálka.....	9
3.1	Vysvětlení pojmu morálka.....	9
3.2	Vznik morálky	9
3.3	Morálka z pohledu filosofie	10
3.4	Morálka z pohledu psychologie	11
3.5	Stádia morálky podle Jeana Piageta.....	11
3.6	Kohlbergova stádia morálky	12
3.7	Odměna a trest podle Jeana Piageta.....	15
4	Školní věk.....	16
4.1	Vývoj myšlení, zpracování informací a řešení problémů	16
5	Pojetí dobra a zla v historii	18
5.1	Starověké Řecko	18
5.2	Starověký Řím	18
5.3	Počátky křesťanství.....	19
5.4	Sv. Augustin.....	19
5.5	Gnosticismus a manicheismus	19
5.6	Sv. Tomáš Akvinský.....	20
5.7	Renesance	20
5.8	Immanuel Kant	20
6	Dobro a zlo v pohádkách	22
7	Dobro a zlo v lidech.....	23

7.1	Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí	24
8	Vnímání barev	26
	Praktická část	28
9	Výzkumné šetření	28
9.1	Cíl výzkumného šetření	28
9.2	Popis výzkumu, metodologie.....	28
9.3	Zadávání dotazníků	28
9.4	Výzkumné otázky	29
9.5	Předpoklady	29
9.6	Rozbor výsledků dotazníkového šetření	30
9.7	Vyhodnocení předpokladů	61
9.8	Závěr výzkumného šetření.....	62
10	Závěr.....	64
11	Seznam použitých informačních zdrojů	66
	Seznam příloh	68

1 Úvod

Pro život na tomto světě je důležité umět rozlišovat mezi tím, co je dobré a co špatné. Pokud řekneme dobro a zlo, každému se jistě vybaví něco jiného. Někdo by mohl říci, že dobro je to, když člověk vykoná dobrý čin, aniž by za to čekal nějakou odměnu. Někdo jiný zase řekne, že dobro je ve všem kolem nás a kdybychom se zeptali menších dětí, pak by nám jistě odpověděly, že dobro a zlo je v pohádkách a možná by se divily, že se jich tak hloupě ptáme. A každý z nich by měl jistě pravdu. Schopnost rozlišovat mezi těmito dvěma protipóly se zlepšuje v průběhu celého našeho života. Základní hodnoty, díky kterým jsme schopni rozhodnout, co je správné a co špatné, jsou nám vštěpovány již od útlého věku, proto mi přišlo zajímavé zabývat se tím, jaká je představa dobra a zla u žáků základní školy a na toto téma jsem se rozhodla napsat svou bakalářskou práci.

V teoretické části se budu nejdříve zabývat morálkou a etikou, protože jsou důležité k pochopení toho, co lidé považují za správné a špatné. Pro pochopení představ a vnímání žáků základní školy je také důležité přiblížit si jejich morální vývoj. Ve své práci se budu věnovat i dobru a zlu v pohádkách, protože si nemyslím, že jenom předškolní děti, pro které je pohádka velmi důležitá, by hledaly dobro a zlo v pohádkách. Vždyť i my dospělí se občas rádi vrátíme k nějaké pohádce, už jenom proto, že v ní dobro vždy zvítězí nad zlem.

Chápání dobra a zla se v historii různě měnilo, proto jsem se rozhodla vybraná pojetí dobra a zla ve své práci zmínit. Chováním lidí se zabývalo mnoho vědců, proto představím i některé experimenty, které zkoumaly, jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí. V závěru teoretické části se zaměřím na účinek a význam jednotlivých barev.

V praktické části představím svůj výzkum, stanovím si výzkumné otázky a předpoklady, které se poté pokusím v závěru výzkumného šetření zodpovědět. Dále se budu zabývat odpověďmi žáků základní školy na položené otázky, týkající se dobra a zla jako například: „Jakou barvu má dobro a zlo?“, „Kde by žáci hledali dobro a zlo?“, „Co je podle nich největší dobro a největší zlo?“, „Jak by dobro odměnili a jak by zlo potrestali?“ Ale také mě bude zajímat, zda si žáci myslí, že může existovat dobro bez zla, nebo kde by hledali dobro a zlo.

Teoretická část

2 Etika

Jak by se lidé měli chovat, aby se chovali dobře? K tomu, abychom mohli odpovědět na tuto otázku, bychom nejdříve museli zkoumat důvody a příčiny, které nás vedou k našemu chování. Tím se zabývá právě etika, která je jedním z odvětví filozofie. Etika si také klade otázky smyslu života a mimo to se zabývá tím, jak naše jednání a chování racionálně zdůvodníme. Etika má 4 základní oblasti, kterými jsou deskriptivní etika, normativní etika, metaetika a aplikovaná etika. Deskriptivní etika popisuje různé situace, avšak nesnaží se je zkoumat nebo rozhodovat o tom, co je správné nebo špatné. Popisuje například, proč a jak se lidé dané společnosti chovají nebo jaké zastává daná společnost hodnoty. Dalo by se říci, že je důležitým základem pro ostatní oblasti etiky. Normativní etika se zabývá normami, díky kterým posuzujeme, co je správné a co ne. „Co by měl člověk dělat?“ nebo „Jak by to měl dělat, aby to bylo správné?“ toto jsou základní otázky, které řeší normativní etika. Metaetika se snaží přijít na význam etických pojmů například, co lidé myslí tím, když řeknou, že je něco správné. Do aplikované etiky patří například etika lékařská, právnícká nebo obchodní a mnoho dalších. Tyto jednotlivé etiky zkoumají rozhodnutí lidí v dané oblasti na základě teorie etiky. (Thompson, 2004, s. 11-15)

3 Morálka

Abychom mohli říci co je DOBRO a co je ZLO, je nejdříve potřeba definovat pojem morálka. Pak teprve můžeme porozumět tomu, co je morálně dobré a morálně špatné.

3.1 Vysvětlení pojmu morálka

V historii se otázkou: „Co je dobro a co je zlo?“ zabývalo a dodnes se zabývá mnoho filozofů, psychologů, ale i obyčejných lidí. Je to právě jedna z otázek, které se týkají morálky.

„Morálka, mravnost – schopnost člověka reflektovat a řídit se svým svědomím, posuzováním lidských činů z hledisek dobra a zla jako abstrakcí obecně lidských norem, principů i ideálů. V širším pojetí i ozn. souhrnu pravidel chování a konvencí jako závazných pro individuální svědomí“ (Encyklopedický slovník, 1993, s. 703)

Etika se zabývá zkoumáním morálky, proto není možné morálku a etiku od sebe oddělit. Dalo by se říci, že morálka je více spjatá s námi, protože pokud se rozhodujeme o tom, co je správné (morální) a co není, pak při našem rozhodování mají vliv i naše osobní hodnoty. Podle Thompsona se morálka zabývá jednáním, které je výsledkem nějaké volby. Pokud budeme zkoumat volbu člověka, kterou učinil v dané situaci, můžeme rozhodnout, zda byla správná nebo špatná.¹ Na morálku se dá ovšem nahlížet ze dvou různých úhlů, a to z pohledu psychologie a filozofie. Při hledání odpovědí na jejich otázky se v různých aspektech tyto obory prolínají. Psychologové například zkoumají, jaké máme důvody ke svému jednání a proč tomu tak je. A filozofové se zabývají tím, jak bychom měli jednat.²

3.2 Vznik morálky

Nejdříve bych ráda představila jeden ze známých biblických příběhů, ve kterém je vidět, jak moc je těžké se někdy rozhodnout mezi tím, co chceme a mezi tím, co je správné.

Tento biblický příběh, který se odehrává v ráji, nám ukazuje situaci, ve které se Eva musí rozhodnout, zda ochutná jablko ze stromu poznání dobrého a zlého. Bůh jí to sice zakázal, ale had ji přesvědčuje o tom, že ochutnat jablko je rozhodnutí správné a nabádá ji, aby to

¹ THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6. S. 42-43

² HEIDBRINK, Horst, 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1

udělala. Slibuje jí, že když to udělá, bude stejně jako Bůh vědět, co je dobré a co je zlé.³ Co má v tomto případě Eva udělat? Tato situace jistě není jednoduchá, nicméně nám ukazuje, jak je někdy těžké rozhodnout se mezi tím, co chceme a co nám přikazuje mravní řád.

O vzniku morálky se ve svých textech zmiňuje jeden z antických filozofů Kritiás, který byl Sokratovým žákem. Kritiás vysvětluje vznik takto: Aby bylo na světě možné vůbec nějaké soužití lidí, museli již kdysi dávno lidé vytvořit zákony. Lidé se tak k sobě měli chovat tak, aby mohli žít vedle sebe a navzájem si neškodili. To však vedlo k tomu, že lidé měli tendenci konat zlo tajně, tak aby je zákony nedostihly. Proto někdo chytrý vymyslel, že Bohové, ti, kteří žijí v dálných výšinách, budou dohlížet na to, aby nikdo nekonal zle. Budou tedy stát nad zákony. Pokud člověk udělá nějakou špatnou věc, tak Bohové to uvidí. Tak vznikl mravní řád lidí. (Simon-Schaefer, 2000, s. 123-126)

3.3 Morálka z pohledu filosofie

„Morální filozofie se nezabývá otázkami etiky: „Co je dobré?“ Zabývá se základnější otázkou: „Co je Dobro?“ Co je cílem a smyslem života, oč stojí za to usilovat, proč stojí za to žít?...“ (Kohák, 1993, s. 20)

Pojem morální filozofie pochází z pozdního sedmnáctého století z Anglie. Do té doby filozofie nerozlišovala mezi světem člověka a přírody. Filozofie se tedy rozdělila na dva směry, jeden se začal zabývat přirozeným světem a druhý člověkem. Nebo také „natural philosophy“ a „moral philosophy“, která mimo jiné zahrnuje i etiku. Toto rozdělení by dnes už moc neplatilo, proto je lepší rozdělení na obor, který studuje vztahy matematicko-kauzální („přirozené nutnosti“) a obor, který studuje vztahy smyslu a hodnoty („Dílo svobody“). Tím druhým oborem se zabývá právě morální filozofie. Kohák vysvětluje, že na rozdíl od etiky, která je podle něho spíše jakýsi souhrn pravidel lidského chování, se morální filozofie zabývá cílem a smyslem našeho života. Mimo jiné se morální filozofie zabývá tím, jak bychom měli žít, abychom jednou mohli říci, že náš život byl dobrý. Kohák tvrdí, že je tento pojem dnes již trochu zastaralý a je těžké říci, co vlastně znamená.⁴ Thomson dokonce uvádí, že je tento pojem zaměnitelný s pojmem „Etika“.⁵

³PRUDKÝ, Martin, 2018. *Genesis I: 1,1-6,8: když na počátku Bůh řekl do tmy...* Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-047-0.

⁴KOHÁK, Erazim, 1993. *Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin: Kapitoly z dějin morální filozofie.* Praha: Ježek. Filosofické texty. S. 24

⁵THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky.* Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6. S. 42

3.4 Morálka z pohledu psychologie

Psychologie morálního vývoje zkoumá, proč jednáme tak, jak jednáme. Jak se spolu s naším přibývajícím věkem vyvíjí naše rozhodování. Jakým způsobem posuzujeme, co je dobré a co je zlé. Psychologií morálního vývoje se nejvíce zabývali psychologové Jean Piaget a Lawrence Kohlberg.

Jean Piaget zkoumal morální vývoj především u dětí v období mezi šestým a dvanáctým rokem. Na jeho práci poté navázal Lawrence Kohlberg, který upřesňuje morální vývoj, a především rozšiřuje výzkum morálního vývoje jedince jako takového a nezaměřuje se jen na výzkum morálního vývoje u dětí. Oba autoři vycházeli pouze z výzkumů prováděnými s chlapci, tedy z výsledků mužského myšlení, proto se objevily jisté pochybnosti, zda je u žen možno používat stejné rozdělení jako u mužů. Ženským myšlením se zabývala psycholožka Carol Gilliganová. Gilliganová došla k závěru, že Piaget a Kohlberg vytvořili tzv. „teorii spravedlnosti“, která se týká především mužské morálky. Ženy jsou podle Gilliganové více zaměřené na péči, a tak vytvořila vývojovou stupnici „morálky péče“. Později svůj názor ještě upřesnila. Podle Gilliganové dávají muži spíše přednost morálce spravedlnosti a ženy morálce péče. Kohlberg rozdíl mezi mužskou a ženskou morálkou popírá, podle něho se navzájem doplňují. (Heidbrink, 1997)

3.5 Stádia morálky podle Jeana Piageta

Piaget rozděluje morálku dětí na dvě stádia, a to na heteronomní a autonomní. Mezi autonomní a heteronomní morálkou Piaget mluví ještě o jakémsi mezistádiu. Mimo to se podle Piageta u dětí vyvíjí i vnímání spravedlivosti, které rozděluje stejně jako morálku do 3 stádií. (Heidbrink, 1997, s. 63)

Heteronomní morálka se objevuje u dětí od sedmi až do osmi let a vede k tzv. objektivní odpovědnosti. Dítě hodnotí činy podle toho, k jakému vedou následku. Například pokud maminka řekne dítěti v určité situaci, že má něco udělat a později v téže situaci, ale za jiných okolností na tomto příkazu maminka znovu nelpí, pak dítě již z předchozí zkušenosti ví, že by to mělo udělat. Protože maminka dítěti již jednou řekla, co má v dané situaci udělat, dítě to považuje za správné a udělá to i příště, přestože mu to maminka nezopakuje.⁶ Heteronomní morálka je tedy založena na pravidlech a požadavcích, které dítě dostává od autority. Pokud je jednání podle pravidel autority, pak ho dítě považuje

⁶ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER, 2010. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Přeložil Eva VYSKOČILOVÁ. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-798-5. S. 72 - 73

za správné, což Piaget označuje jako morální realismus. Vnímání spravedlnosti je u dítěte také založené na autoritě.⁷

V mezistádiu se dítě již nezaměřuje jenom na pravidla autority, ale i na obecná pravidla. Tato pravidla nejsou udávána pouze autoritou, ale platí obecně. Co se týče vnímání spravedlnosti, tak děti v tomto stádiu preferují naprostou rovnost mezi všemi. (Heidbrink, 1997, s. 63-65)

Autonomní morálka je podle Piageta třetím stádiem a týká se především vztahů mezi dětmi. Vytváří se vzájemná úcta mezi dětmi, která vede k jisté autonomii dítěte.⁸ Dítě se ke svým vrstevníkům chová tak, jak chce, aby se oni chovali k němu. V tom, co je spravedlivé již dítě rozumí tomu, že každý jedinec má zvláštní postavení a všem se tedy nemusí dostávat stejného zacházení. Někdo může mít jistá privilegia, a i přesto to je spravedlivé. Například, když starší sourozenec může dělat některé věci, protože už je starší a zkušenější a mladší je zatím dělat nemůže. Rozvíjí se takzvaný cit pro spravedlnost. (Heidbrink, 1997, s. 63-65)

3.6 Kohlbergova stádia morálky

Kohlberg prováděl svůj výzkum se sedmdesáti dvěma chicagskými chlapci. Na základě svého výzkumu rozděluje stádia morálky na tři úrovně a to prekonvenční, konvenční a postkonvenční. Každou z těchto úrovní dále rozděluje do dvou stupňů. Tedy dohromady obsahuje Kohlbergovo rozdělení stádií šest stupňů morálního vývoje. Podle toho, jak jedinec vnímá a snaží se řešit morální problémy, můžeme rozlišit, na jakém vývojovém stupni se nachází. Podle Kohlberga musí každý člověk během svého vývoje postupně projít jednotlivými stupni, avšak jedince nemusí vždy dosáhnout stupně posledního. Nikdo tedy nemůže přeskočit nějaký ze stupňů. Například se nemůže stát, aby se člověk nacházel na prvním stupni a najednou byl ve třetím, aniž by prošel stupněm druhým. Vývoj je tedy postupný a u každého jedince může probíhat různě dlouhou dobu.

Podle procentuálního rozdělení stupňů podle počtu dětí, které se na nich nacházejí, se na druhé úrovni Kohlbergova stádia vyskytuje pouze 2,7 % dětí ve věku třinácti až čtrnácti

⁷ HEIDBRINK, Horst, 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1. S. 61-62

⁸ HEIDBRINK, Horst, s. 73-74

let.⁹ Níže jsou popsána jednotlivá Kohlbergova stádia morálního vývoje a jsou zde uvedena tři hlavní rozdělení morálky péče podle C. Gilliganové.

Stádia morálky:

Prekonvenční úroveň

V této fázi je dítě schopné rozlišit co je dobré a zlé. Jeho rozhodování však závisí na vnějších důsledcích jednání. Dítě se rozhoduje podle toho, zda je čin odměněn nebo potrestán.¹⁰ C. Gilliganová toto stádium popisuje jako orientaci na individuální přežití. Péče je zaměřená na péči o svoji osobu.¹¹

První stupeň: Odměna a trest – Na prvním stupni se objevuje morálka situačně vázaná. Jedinec určuje, co je správné podle toho, jaký následek bude mít jeho jednání v dané konkrétní situaci. Pokud by nám dítě na tomto stupni mělo vysvětlit, proč nemůžeme něco ukrást, tak by řeklo, že krádež je následně potrestána, a proto se nesmí dělat. Tedy i dobrý skutek, který by byl potrestán, je dítětem považován za špatný. Dítě vidí pouze následky činu.¹² Zde můžeme vidět znaky heteronomní morálky, která je popsána výše. Rozhodování o tom, co je správné a co špatné závisí na autoritě, a především na tom, zda přijde odměna nebo trest.

Druhý stupeň: Účelové myšlení – Na druhém stupni se jedinec učí vnímat, proč jiné osoby jednají jiným způsobem než on. Zatím však nerozumí situaci, ve které je v konfliktu s jeho jednáním třetí osoba. Příkladem je situace, kdy starší sourozenec nechápe, proč rodiče pomáhají s něčím mladšímu sourozenci a jemu ne. V tomto stádiu si mohou děti rozvinout cit pro spravedlnost.¹³ Co se týče vnímání spravedlnosti, které bylo u Piageta, nacházeli bychom se v mezistádiu, kde dítě považuje za spravedlivé rovnost mezi všemi.

Konvenční úroveň

Dítě jedná podle toho, co společnost, respektive jeho sociální skupina považuje za správné. Snaží se ve svém chování vyhovět požadavkům dané skupiny a dělá to, co si myslí, že by společnost hodnotila kladně.¹⁴ Gilliganová toto stádium popisuje jako zřeknutí se dobrého,

⁹ COLBY, Anne a Lawrence KOHLBERG, 1987. *The measurement of moral judgment*. New York: Cambridge University Press. ISBN 0521325013. S. 101

¹⁰ KOTÁSKOVÁ, Jarmila, 1987. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia. Studie ČSAV. S. 38

¹¹ HEIDBRINK, Horst, 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1. S. 120

¹² HEIDBRINK, s. 74-76

¹³ HEIDBRINK, s. 76-77

¹⁴ KOTÁSKOVÁ, s. 38

podle jejího názoru jedinec v této fázi již nebere ohledy jenom na svoje zájmy a potřeby, ale už i na zájmy a potřeby ostatních.¹⁵

Třetí stupeň: Shoda s ostatními – Na třetím stupni jedinec jedná tak, jak daná skupina, jím preferovaná, vyžaduje nebo, co tato skupina považuje za správné. Avšak to neznamena, že výsledkem musí být vždy hodný chlapec a hodná dívka. Naopak v některých situacích může dojít k tomu, že pokud nějaká skupina považuje za správné chodit v černém a být drzý, tak i to může být výsledkem chování jedince, který se snaží jakýmkoliv způsobem „zapadnout“ do skupiny. Jedinec se orientuje pouze na normy jedné nebo více skupin, zatím se u něho nejedná o celkovou představu správného chování. (Heidbrink, 1997, s. 77-79)

Čtvrtý stupeň: Orientace na společnost – Dalo by se říci, že na čtvrtém stupni již není morálka tak situačně vázaná, ale přesto se zde ještě objevují některé znaky. Jedinec se na tomto stupni řídí zákony a normami společnosti, a to i přesto, že může docházet k situacím, kdy zákony jsou nehumánní a v rozporu s mravním řádem. Například pokud zákony předepisují jako následek určitého jednání trest smrti, jedinec ho nehodnotí a přijímá, i když by mohl být za nějakých okolností nespravedlivý. Jedinec považuje za nutné dodržovat zákony a pravidla dané společnosti. (Heidbrink, 1997, s. 79-80)

Postkonvenční úroveň

V této fázi se jedinec snaží definovat morální hodnoty. Bere v úvahu hodnoty, které jsou plně platné bez ohledu na sociální skupinu, postavení nebo roli, které v ní zaujímá.¹⁶ Gilliganová toto období popisuje jako morálku nenásilí. Jedinec si uvědomuje, že existuje vzájemná závislost mezi jednotlivými jedinci, a proto se jí snaží respektovat. Nicméně si uvědomuje důležitost péče i o sebe.¹⁷

Pátý stupeň: Sociální úmluva a individuální práva – Na pátém stupni si jedinec uvědomuje to, že zákony jsou pro nás sice důležité, ale vedle nich jsou zde i jiné hodnoty, které jim jsou nadřazené. Podle tohoto stupně by mělo být dosaženo dobra pro co nejvíce lidí. (Heidbrink, 1997, s. 80-83)

¹⁵ HEIDBRINK, Horst, 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1. S. 121

¹⁶ KOTÁSKOVÁ, Jarmila, 1987. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia. Studie ČSAV. S. 38

¹⁷ HEIDBRINK, s. 121

Šestý stupeň: Etické principy – Šestý stupeň je nejvíce zpochybňován. Jedinec se rozhoduje na základě svého svědomí či vnitřních principů. Jedním z důležitých znaků tohoto stupně je vcítění se a pochopení ostatních, takovému znaku se říká vzájemné převzetí rolí. (Heidbrink, 1997, s. 84-85)

3.7 Odměna a trest podle Jeana Piageta

Tím, zda by se měly všechny dobré činy odměňovat a zlé trestat se také zabýval Piaget, který zastával názor, že by to tak být nemělo. Trest považuje za nemorální, pokud nevede k ochraně společnosti, v tom případě s ním souhlasí. Mělo by se především usilovat o dobro. (Klusák, 2014, s. 57)

Piaget se ve svém výzkumu morálního vývoje dětí zaměřil na otázku trestů. Na základě svého výzkumu rozdělil tresty na tresty pokáním a tresty vzájemností. Tresty pokáním jsou spjaté s pravidly autority a donucením. Jedná se o jakýkoliv trest, který donutí jedince dodržovat pravidla a přesvědčí ho o jeho vině. Do této kategorie spadají i tresty fyzické. Tresty vzájemností jsou spjaté s pravidly rovnosti a s pravidly spolupráce. Jsou to tresty, které viníkovi ukážou, že něco provedl špatně například tím, že dojde k porušení nějakého sociálního pouta (ztráta důvěry). Není nutný tělesný trest. V případech, kdy měly děti zvolit trest samy, tak vybíraly tresty, které prostě osobně znají. Podle Piageta děti chápaly trest spíše jako trest pokáním a považovaly ho za nejpřísnější. Podíl volby jednotlivých trestů pak vykazoval, že s narůstajícím věkem se zvyšuje procento dětí, které volí trest vzájemností. (Klusák, 2014, s. 161-171)

4 Školní věk

Proto, abychom mohli lépe pochopit, jak si žáci základní školy představují dobro a zlo nebo kde by ho hledali, jak by ho potrestali nebo co je podle nich největší dobro a největší zlo, je třeba pochopit, jak funguje jejich myšlení, jak řeší problémy nebo jak vůbec dokáží zpracovávat informace. A dále by bylo užitečné také zjistit, co se děje v průběhu jejich vývoje, k jakým dochází změnám, které mohou ovlivňovat jejich názor.

Psycholožka Marie Vágnerová rozděluje školní věk na tři období, a to na raný školní věk, střední školní věk a starší školní věk. Do raného školního věku řadí děti přibližně od šesti do devíti let. Je to období, kdy se dítě stává školákem a musí tedy přijmout novou sociální roli a začít se učit novým dovednostem jako například psaní, čtení a počítání. Do středního školního věku řadíme děti od devíti do jedenácti nebo dvanácti let. Toto období končí přechodem dítěte na druhý stupeň, popřípadě na nižší stupeň gymnázia. Vágnerová toto období označuje jako období relativního klidu, je to příprava na budoucí fázi dospívání. Starší školní věk trvá až do ukončení povinné školní docházky. Je to období tzv. první puberty. Toto období je pro děti poměrně náročné, protože v něm dochází k mnoha změnám, ať už v jejich vnímání nebo prožívání. (Vágnerová, 2012, s. 255-256)

4.1 Vývoj myšlení, zpracování informací a řešení problémů

Mladší školní věk

V průběhu vývoje dochází u žáků k rozvoji uvažování. Mladší školní žáci se při svých úvahách opírají především o fakta a o vlastní zkušenost. Pokud se setkají s obtížnějším problémem, u kterého si neví rady, zvolí takovou cestu, která je pro ně nejpříjemnější. V období mezi šestým a jedenáctým rokem se žákům zlepšuje schopnost porozumět souvislostem a vztahům. Dochází například k lepšímu pochopení situace, ve které se dějí dvě události vedle sebe, a přesto na sobě nemusí záviset. Mladší školáci zatím nerozumí událostem, které se dějí pouhou náhodou. Příčiny těchto událostí se snaží vysvětlit na základě toho, co znají. K občasným chybám při jejich úsudcích dochází především kvůli jejich zatím malým znalostem a zkušenostem. Mladší školáci mají tendenci dělat závěry i o věcech, které znají třeba jen povrchově. Také se stává, že si informace zjednodušují či zkreslují. Děti v tomto období také často přejímají názory od svých rodičů. (Vágnerová, 2012, s. 266-274)

Starší školní věk

V období mezi jedenáctým a patnáctým rokem dochází ke změně uvažování starších školáků. Jejich uvažování se zdokonaluje a je rychlejší. Také se zvětšuje množství informací, které jsou děti schopny zpracovat. Dochází k rozvoji limbického systému, který ovlivňuje změny emocí, tyto změny mohou mít následně vliv na rozhodování dětí. Děti již nepřemýšlí pouze o realitě, ale i o tom, co by mohlo být, jejich uvažování se začíná uvolňovat. Adolescenti se dokážou více oprostit od reality a také dokážou uvažovat o věcech, které vůbec nemusí být reálné. Na druhém stupni základní školy se rozvíjí tzv. hypotetické myšlení, díky kterému dochází u žáků k mnohem lepšímu způsobu chápání různých souvislostí. Různé možnosti se najednou zdají více proveditelné. Problémem adolescentů je schopnost nepřipouštět si rady ostatních, proto často jejich logické uvažování narazí na realitu. Z důvodu nedostatku zkušeností dělají občas špatná rozhodnutí, která se jim ale jevila logicky správná. (Vágnerová, 2012, s. 379 - 384)

5 Pojetí dobra a zla v historii

V průběhu našich dějin se měnilo vnímání dobra a zla. Mnoho filozofů se snažilo dobro a zlo správně definovat a přijít na to, proč zlo vůbec existuje. Je samozřejmé, že výčet všech pojetí a vnímání dobra by byl velice rozsáhlý, proto jsem se rozhodla v následující kapitole představit pouze některá z nich. Nejprve se zaměřím na pojetí dobra a zla ve Starověkém Řecku a Římě, poté na počátky křesťanství a pojetí dobra a zla podle Sv. Augustina. A protože křesťanství konkurovala i jiná náboženství, níže popisuji i pojetí dobra zla v gnosticizmu a manicheismu. Dále se budu zabývat pojetím dobra a zla z pohledu Tomáše Akvinského, renesance a humanismu a na závěr Kantovým pojetím „dobré vůle“.

5.1 Starověké Řecko

Nejprve se podívejme do konce osmého až pátého století před Kristem, do období, které je také nazýváno „Zlatým věkem“. Ve starověkém Řecku existovaly městské státy, tzv. POLIS. Jejich členové byli osoby aristokratického postavení, nepatřili sem ženy, otroci ani cizinci. Členové POLIS měli otroky, protože podle jejich názoru ti, co pracují, nemohou nikdy dosáhnout lidské výbornosti (ARÉTE). Ženy měli na to, aby jim rodily děti a staraly se o domácnost. Podle názoru starověkých Řeků by se svobodný člověk měl věnovat filozofii, sportu nebo umění. Řeckým ideálem krásy a dobra byla KALOKAGHATIA. Jedná se o spojení muže ducha a muže činu. Muž ducha byl člověkem vzdělaným, z pohledu dnešní doby bychom ho mohli přirovnat k filozofovi. Muž činu byl bojovník, který musel být zdatný a silný. Řecká filosofie se zabývá především poznáním toho, co je opravdové. Řekové měli za to, že to, co je opravdové, je dobré. (Kohák, 1993)

5.2 Starověký Řím

Staří Římané byli velmi pracovití a praktičtí lidé, kteří nedbali moc na intelekt, ale lpěli na svých tradicích. Velká pracovitost některých Římanů vedla k nárůstu jejich bohatství a tím i k velkým rozdílům mezi lidmi ve společnosti. Stejně jako Řekové měli Římané nejdříve své Bohy, ale věřili i na menší bůžky. V průběhu dějin vznikla dvě velká významná hnutí stoicismus a křesťanství. Římský stoicismus přinesl menší změnu ve vnímání světa, protože začíná klást důraz na řád a předvídatelnost. (Kohák, 1993, s. 78-80)

Římští stoikové kladli také velký důraz na rozum. Mezi nejznámější římské stoiky patří Lucius Anaeus Seneca a Marcus Aurelius Antonius.

„Co je nejlepší na člověku? Rozum, jímž vyniká nad zvířata a druží se k bohům. Tedy dokonalý rozum je jeho vlastní dobro, ostatní vlastnosti má společně se zvířaty a rostlinami.“ (Seneca, 1969, s. 130)

Podle římských stoiků vše, co teď je nebo co se děje má nějakou nutnost (LOGOS) a co je nutné je i dobré. Zlo je podle nich pouze nedostatkem rozumu, z toho důvodu, že je vzdálené LOGU. Pokud se stoikům stala nějaká „špatná“ událost, tak na ní nehleděli jako na špatnou, protože všechny události mají svou nutnost, tedy jsou dobré, a kdo jim nerozumí, tak má jenom omezený rozum. (Kohák, 1993, s. 72-75)

5.3 Počátky křesťanství

V křesťanství dochází k největší změně v pojetí dobra a zla. Bůh je největší dobro. Zlo znamená jenom odcizení se Bohu. Prvotní křesťané odmítali lidskou „přirozenost“, protože v našem světě podle jejich víry čekají pouze na příchod Spasitele, který vytvoří úplně jiný svět bez zla a utrpení. Po zmrtvýchvstání dochází k určité změně jejich vnímání. Spasitel, na kterého čekali, přišel, byl jím Ježíš, syn Boha. Svět bez zla a utrpení ale nevytvořil. Najednou dochází ke kompromisu, křesťanství již neopovrhne světem, ale snaží se s ním smířit. Náboženství dostává jiný směr. Bůh stvořil svět dobrý a my o něho máme pečovat, tak aby byl nadále dobrým, proto má smysl žít. Člověk by měl být schopen rozpoznat dobro a zlo a také by měl být schopen se správně rozhodnout. (Kohák, 1993, s. 93-105)

5.4 Sv. Augustin

Ke křesťanské víře vedla sv. Augustina jeho matka. Během svého života se stal biskupem a toto poslání bral velmi vážně. Byl velmi vzdělaný a obětavý.¹⁸ Položil si však jednu zásadní otázku: Jestliže všechno, co Bůh stvořil je dobré, tak proč se na našem světě nachází zlo? Sv. Augustin přítomnost zla vysvětluje jako chybu člověka. Pokud se člověk odvrátí od Boha nebo jenom vzdálí, pak začne konat zlo. Zlo tedy vzniká jako nedostatek dobra. (Kohák, 1993, s. 123-130)

5.5 Gnosticismus a manicheismus

Křesťanství konkurovala různá náboženství. Jedním z nich byl gnosticismus, který vznikl v prvních staletích po Kristu. Podle tohoto směru je poznání boha mystické a ne rozumové, rozlišuje dva bohy, Boha Stvořitele a Boha Vykupitele. Na gnosticismus navazuje

¹⁸ *Světcí k nám hovoří...* [online], [cit. 2019-06-05]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=3808>

ve třetím tisíciletí náboženské učení manicheismus, jehož zakladatelem byl Peršan Mání. Toto náboženství však po několika tisíciletích nakonec zaniklo. Manichejci rozlišovali v člověku dvě říše, a to říši světla spojovanou s dobrem a říši temna spojovanou se zlem. Zatímco dobro je zastoupeno duchovní povahou člověka, zlo je zastoupeno tělem. (Barnášová, 2013, s. 11-12)

5.6 Sv. Tomáš Akvinský

Tomáš Akvinský byl jedním z nejznámějších filozofů a teologů z období středověku. Akvinský klade za důležité následování dobra a zabraňování zlu. Podle něho je ctnost dispozice člověka konat dobro. Akvinský předpokládal, že Bůh stvořil všechno kolem nás a považuje ho za největší dobro. Díky ctnostem je možné se přiblížit Bohu. Ctnosti dělí Akvinský na přirozené a nadpřirozené. Přirozené ctnosti se dají dále rozvíjet a pomáhají nám, abychom konali dobře, a nadpřirozené ctnosti vycházející z duše nám pomáhají konat tak, abychom nepřišli do rozporu s Bohem. (Neubauerová, 2012, s. 13-19)

5.7 Renesance

Pokud se v renesanci zaměříme na to, co je dobré, musíme hledat krásu. Pokud chceme zjistit, co je dobré z hlediska etiky, nemůžeme posuzovat okolní svět pouze podle vzhledu, ale musíme jít hlouběji. V období renesance vzniká nový směr vnímání lidí a tím je humanismus, v jehož středu se ocitá člověk. Dobra i zla jsme podle humanismu schopni všichni.

„Hranice mezi dobrem a zlem prostě neběží mezi renesancí a reformací (či mezi nimi a středověkou tradicí či osvícenskou modernou). Je hlubší. Tkví kdesi v nás samých“
(Kohák, 1993, s. 170)

Podle humanismu dobro konají lidé ne proto, aby z toho něco získali, ale proto, že chtějí opravdu něco dobrého vykonat. Lidé konající dobro jednají svobodně, ohleduplně vůči ostatním a jsou schopni ostatním odpouštět. Zlé jednání člověka vyvolává zlo v něm. (Kohák, 1993, s. 170-173)

5.8 Immanuel Kant

Immanuel Kant byl německý filozof. Rozlišoval svět na takový, jaký se nám jeví a na svět takový, jaký je. Podle Kanta nemůžeme nic považovat za dobré kromě „dobré vůle“. Člověk má určité vlastnosti a schopnosti a pouze způsobu jejich využití je možné

posuzovat, co je dobré a co ne. Také byl přesvědčen o tom, že právě my máme vrozenou schopnost rozlišovat, co je dobré a co ne. Podle Kanta tedy nezáleží na tom, jak naše jednání dopadne, ale zda je naše jednání z dobré vůle. (Thompson, 2004, s. 105-106)

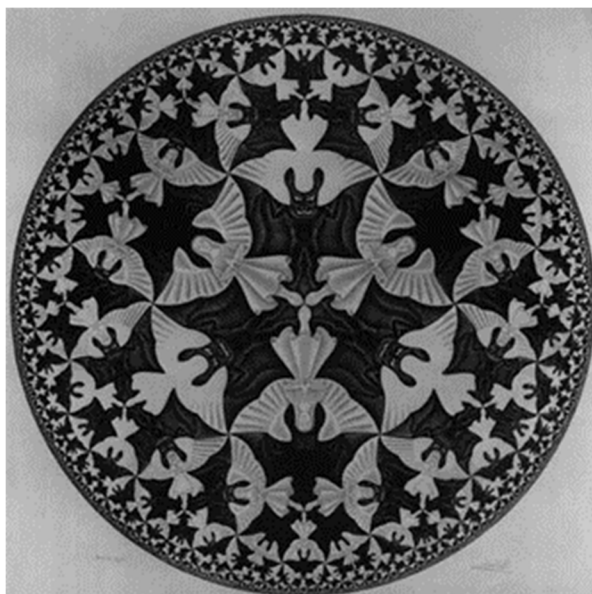
6 Dobro a zlo v pohádkách

Pohádky jsou nedílnou součástí našeho života. Možná si ani neuvědomujeme, jak jsou důležité pro náš psychický a morální vývoj a jak důležité je jednoznačné rozlišení dobra a zla v nich.

Pohádky jsou nejdůležitější především pro děti předškolního věku, pomáhají jim pochopit svět, který se jim může zdát někdy až příliš složitý a chaotický. V pohádkách jsou postavy jasně rozlišené charakterovými vlastnostmi: krásná a hodná princezna, princ na bílém koni, nebo zlá a ošklivá ježibaba a zlá macecha. Děti v nich také mohou vidět, že cesta k poražení zla nemusí být vždy jednoduchá a někdy je potřeba zdolat spousty nástrah, ba dokonce, že zlo nemusí být poraženo hned na první pokus, i když samozřejmě nakonec dobro vždy zvítězí nad zlem. To vše je důležité, protože děti pak v životě neočekávají, že bude vše jednoduché a že cokoliv, co chtějí, dostanou zadarmo. Děti jsou motivovány k tomu jít za svým cílem, protože v pohádkách vždy ten, kdo jedná dobře, svého cíle dosáhne a zvítězí nad zlem. Proto se děti často ztotožňují právě s dobrými postavami, a ne s těmi zlými. Problém však nastává v moderních pohádkách, které nemusí být pro děti zcela jasné a jednoznačné. Někdy mohou být pro děti velmi matoucí, a proto psycholog Michal Černoušek ve své knize *Kouzlo vyprávěného slova* zdůrazňuje důležitost klasických pohádek v životě dětí, které přispívají k jejich morálnímu vývoji. (Černoušek, 2019, s. 7-39)

7 Dobro a zlo v lidech

Rodí se lidé hodní a lidé zlí nebo se všichni rodíme s kouskem dobra a zla v sobě a záleží jenom na našem jednání, co převládne? Odpověď na tuto otázku ukazuje obrázek 1. V této kapitole dále popisuji přeměnu anděla v d'ábla tzv. Luciferův efekt a experimenty, které se zabývaly právě otázkou: „Proč se z dobrých lidí stávají lidé zlí?“

Obrázek 1

Pokud se na chvíli zadíváme na tento obrázek, poté zavřeme oči a zkusíme si ho představit, uvidíme buď spousty andělů tančících na temném nebi, nebo záplavu černých démonů. Autorem této kresby je umělec M.C. Escher. Kresbu použil P. Zimbardo ve své knize Luciferův efekt. Já bych zde ráda zmínila jeho slova související právě s tímto obrázkem.

„Jakmile si jednou uvědomíme nerozlučnost dobra a zla, již nikdy nebudeme svět vnímat černobíle.“ (Zimbardo, 2014, s. 27)

Zimbardo tak poukázal na to, že všechno není jenom zlé nebo dobré, bílé nebo černé a ani lidé nejsou jenom dobří nebo zlí, dokonce zdůrazňuje, že dobro bez zla nemůže existovat.

7.1 Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí

Luciferův efekt

„Původně se jedná o příběh vesmírné transformace nejoblíbenějšího božího anděla Lucifera, známého také jako „Jitřní hvězda“ v satana, d'ábla, protože se dopustil dvojího hříchu – neposlušnosti vůči Bohu a pýchy („jež předchází pád“). Podle starověkého Písma svatého Bůh stvořil peklo jako místo, kde jsou přijímáni všichni padlí andělé a ty lidské bytosti, které později podlehnou jejich pokušení“ (Zimbardo, 2014, s. 11)

Tato přeměna anděla v d'ábla je velmi zajímavá, obzvlášť pokud ji zkusíme přenést do našeho světa. Představme si, že v našem případě půjde o přeměnu hodného člověka v člověka zlého. Na otázku „Jak se z hodných lidí stávají lidé zlí?“ se snažil najít odpověď světově známý psycholog Philip George Zimbardo, který vytvořil tzv. Stanfordský vězeňský experiment. Experiment měl ukázat, že i s dobrých lidí se za určitých situací a podmínek stávají lidé zlí. Účast ve výzkumu byla dobrovolná, z přihlášených studentů bylo vybráno dvacet čtyři duševně naprosto vyrovnaných a silných jedinců. Studenti byli rozděleni na polovinu a byly jim přidělené role dozorců a vězňů. Experiment byl velmi drsný a musel být předčasně ukončen, protože jenom během několika dnů nabral takový směr, že by mohl mít až fatální následky. Z vyrovnaných studentů se díky moci a přiděleným rolím stali lidé zlí, kteří své moci začali zneužívat. Zimbardo tímto experimentem poukázal na to, že i z dobrých lidí se za velmi drsných podmínek stávají lidé, kteří dělají velmi zlé věci.

Jiný experiment, který především ukázal, že se dobří lidé dají ovlivnit takovým způsobem, že se z nich stanou lidé zlí, provedl profesor Yalské univerzity Stanley Milgram. V tomto experimentu bylo vybráno čtyřicet jedinců s různými úrovněmi dosaženého vzdělání. Jedinci měli přidělenou roli učitele a měli zkoumat, jaké jsou účinky trestů na učení žáků. Učitelé měli žákům za špatnou odpověď udělit elektrošok a při každé špatné odpovědi zvýšit napětí. Žáci doopravdy nedostávali elektrošoky, ale to učitelé nevěděli. Učitelé byli seznámeni s úrovněmi napětí elektrošoků, dvacet šest ze čtyřiceti jedinců došlo až k nejvyššímu napětí. Pokud některý z účastníků pochyboval o přiměřenosti a způsobu trestání žáků, byl přesvědčen hlavním experimentátorem, že jeho pochybnosti nejsou důvodné. (Vacek, 2011)

Tyto příklady ukazují, jak lehce je možné změnit jednání lidí. Nutno podotknout, že oba experimenty byly inspirovány skutečnými událostmi. V případě P.G. Zimbarda to bylo reálné dění ve věznici Abú Ghrajbu a S. Milgram se inspiroval důvody, které vedly lidi ke genocidě za II. Světové války. Tedy poslušnost vůči autoritě.

8 Vnímání barev

Pokud bychom měli dobrou a zlou přiřadit barvy, jaké by to byly? Představujeme si dobro jako něco čistého a neposkvrněného, proto bychom mu přiřadili barvu bílou nebo žlutou, protože nám připomíná slunce, které nás hřeje a poskytuje nám světlo? Zatímco zlo si spíše představujeme jako něco temného, proto bychom mu přiřadili nějakou tmavou barvu? Je vůbec možné říci, že na nás některé barvy působí dobře a jiné zase ne? Každá barva na nás působí jinak a každý z nás si pod danou barvou představí něco jiného. Když se řekne modrá, někdo si představí nebe, někdo vodu a někdo jiný zase něco úplně jiného. A právě tím, jak na lidi působí jednotlivé barvy, se zabýval známý německý básník Johann Wolfgang von Goethe. Mimo to, že byl Goethe vynikající básník, tak přispěl i k chápání přeměny rostlin, ale i k tomu jaký je smyslově – morální účinek barev. Barvy v nás mohou vyvolávat různé pocity. Každý má jinou osobní zkušenost s konkrétní barvou, která v něm vyvolává určitý pocit. Goetha však zajímalo, jaké pocity vyvolávají dané barvy obecně, bez ohledu na osobní zkušenost lidí s danou barvou.¹⁹ O to, jaké jsou účinky barev, se také zajímal švýcarský psychoterapeut Max Lüscher. Lüscher vytvořil test, podle kterého si člověk vybírá barvy, které preferuje a které ne. Výsledky testu poskytují mnoho zajímavých informací o našem emocionálním a psychosomatickém stavu. Podle Lüschera je význam osmi základních barev stejný všude na celém světě bez ohledu na pohlaví nebo věk. (Lüscher, 1969, s. 51)

Význam barev:

Žlutá je to barva čistá, která má v sobě něco veselého, čilého a jemně povzbudivého. Má hřejivý účinek. V některých případech však může mít i záporný účinek jako například barva síry.²⁰ Lüscher tuto barvu přirovnává ke slunci a z něho vyzařujícímu teplu. Žlutá v lidech vyvolává pocit uvolnění od zátěže nebo od problémů.²¹

Oranžová barva je stupňovaná žlutá. Účinky, které měla žlutá barva, jsou u oranžové více intenzivní. Může vyvolávat pocit hřejivosti, ale také představuje větší žár.²²

¹⁹ GOETHE, Johann Wolfgang von, 2004. *Smyslově-morální účinek barev*. Přeložil Jan DOSTAL. Hranice: Fabula. ISBN 80-86600-13-0. S. 24-25

²⁰ GOETHE, s. 37-39

²¹ LÜSCHER, Max, [1969]. *The Lüscher color test*. New York: Random House. S. 63-65

²² GOETHE, s. 39-40

Červená barva je líbezná a symbolizuje vážnost a důstojnost.²³ Mimo jiné zvyšuje krevní tlak a zrychluje puls. Je výrazem životní síly. Vyjadřuje touhu a nutkání něčeho dosáhnout. Také je to barva krve.²⁴

Fialová barva ve větším množství je nesnesitelná. V menším množství může působit zvláštním půvabem.²⁵ Podle Lüschera člověk, který si vybere tuto barvu, chce, aby se mu plnila jeho přání. Jako kdyby chtěl dosáhnout nějakého magického stavu.²⁶

Podle Goetha je v **modré** barvě přítomno něco temného. Při pohledu na tuto barvu cítíme klid, ale také v nás vyvolává pocit chladu.²⁷ V období nemoci ji můžeme potřebovat více, protože tato barva by nás měla uklidňovat. Je spojena s hlubokými city, symbolizuje spokojenost a naplněnost. Můžeme si ji představovat jako klidnou vodu.²⁸

Zelená barva je jednoduchá, při pohledu na ní jako bychom se chtěli zastavit.²⁹ Také symbolizuje vytrvalost, houževnatost, pevnost, stálost a odpor ke změnám. Je také spojována s jakousi sobeckostí. Kdo zvolí zelenou barvu tak chce, aby vyhrály jeho názory, chce mít nad vším kontrolu.³⁰

Dalšími barvami, které zkoumal pouze Lüscher, jsou šedá, hnědá a černá.

Šedá barva je barva neutrální. Není ani tmavá ani světlá. Symbolizuje jakési nezúčastnění. Člověk, který si vybere šedou barvu, chce zůstat v anonymitě a držet si odstup. (Lüscher, 1969, s. 52-54)

Hnědá barva znamená fyzický neklid. Člověk, který vybere tuto barvu, chce změnit své fyzické nepohodlí. (Lüscher, 1969, s. 67-69)

Černá barva je nejtmaší a je negací barvy jako takové. Je to pravý opak bílé. Za černou můžeme vidět samotu, nicotu nebo zánik něčeho. Černá může znamenat konec. Na rozdíl od bílé, která je zatím neposkvřená. (Lüscher, 1969, s. 69-70)

²³ GOETHE, Johann Wolfgang von, 2004. *Smyslově-morální účinek barev*. Přeložil Jan DOSTAL. Hranice: Fabula. ISBN 80-86600-13-0. S 44-46

²⁴ LÜSCHER, Max, [1969]. *The Lüscher color test*. New York: Random House. S. 60-62

²⁵ GOETHE, s. 43

²⁶ LÜSCHER, s 65-66

²⁷ GOETHE, s 41-42

²⁸ LÜSCHER, s 54-57

²⁹ GOETHE, s. 46

³⁰ LÜSCHER, s. 58-60

Praktická část

9 Výzkumné šetření

9.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem mého výzkumu je zjistit pohled žáků základní školy na dobro a zlo a jak se mění jejich názor ve zkoumaných ročnících.

9.2 Popis výzkumu, metodologie

Pro svůj výzkum jsem zvolila metodu dotazníkovou. Takto jsem rozhodla především proto, že udržuje respondenty v anonymitě. Celý můj výzkum proběhl na Masarykově základní škole v Klatovech. Dotazníky byly rozdány v 1., 3., 5., 7. a 9. třídě, aby byl lépe vidět vývoj pohledu žáků na dobro a zlo v závislosti na jejich vzrůstajícím věku. Samozřejmě také proto, aby množství vrácených dotazníků bylo pro mě únosné a tedy zpracovatelné. Dotazník obsahoval otázky otevřené, polouzavřené i uzavřené. Na začátku dotazníku jsem zařadila lehčí otázky, aby respondenty hned neodradily. Z celkového počtu 125 rozdaných dotazníků se jich v první třídě vrátilo 22, ve třetí třídě 23, v páté třídě 25, v sedmé třídě 22 a v deváté třídě 14, celkově se jich tedy vrátilo 106.

Vzhledem k náročnosti některých otázek jsem dotazník pro 1. třídu upravila tak, že jsem z něj složitější otázky vyřadila. U otázek č. 9 až 14 tedy odpovědi žáků první třídy chybí. V první třídě jsem navíc zadala úkol „Namaluj dobro a zlo tak, jak si ho představuješ.“ Oba typy dotazníků jsou součástí přílohy, stejně tak obrázky.

9.3 Zadávání dotazníků

Dotazníky jsem měla možnost ve třídách zadávat sama, bylo to především kvůli předchozí špatné zkušenosti s ovlivňováním zadávajících učitelů u odpovědí mladších žáků. Také proto, že se žáci nemuseli bát toho, že by jejich odpovědi četli jejich učitelé a mohli se tak vyjádřit zcela bez ostychu.

Dotazník pro starší žáky jsem nejprve předložila žákům šesté třídy, se kterými jsem poté jednotlivé otázky procházela. Mluvili jsme o tom, čemu nerozumí a jakým způsobem by se daly otázky upravit tak, aby byly srozumitelné i pro mladší žáky. U žáků první třídy jsem se předem domluvila s paní učitelkou, že budu jednotlivé otázky číst nahlas, abych dětem práci usnadnila. Výzkum probíhal v průběhu měsíce května, kdy by již žáci první třídy měli být schopni číst a psát.

9.4 Výzkumné otázky

Níže jsou uvedeny otázky, které jsem si položila a na které by mi měl můj výzkum odpovědět.

1. Jakou barvu mají dobro a zlo podle žáků základní školy?
2. Kde by žáci základní školy hledali dobro a zlo?
3. Jak by žáci základní školy odměnili dobro a potrestali zlo?
4. Co je pro žáky základní školy největší dobro a největší zlo?

9.5 Předpoklady

Na základě zkušeností a úvah jsem sestavila předpoklady, které mi můj výzkum buď potvrdí, nebo vyvrátí.

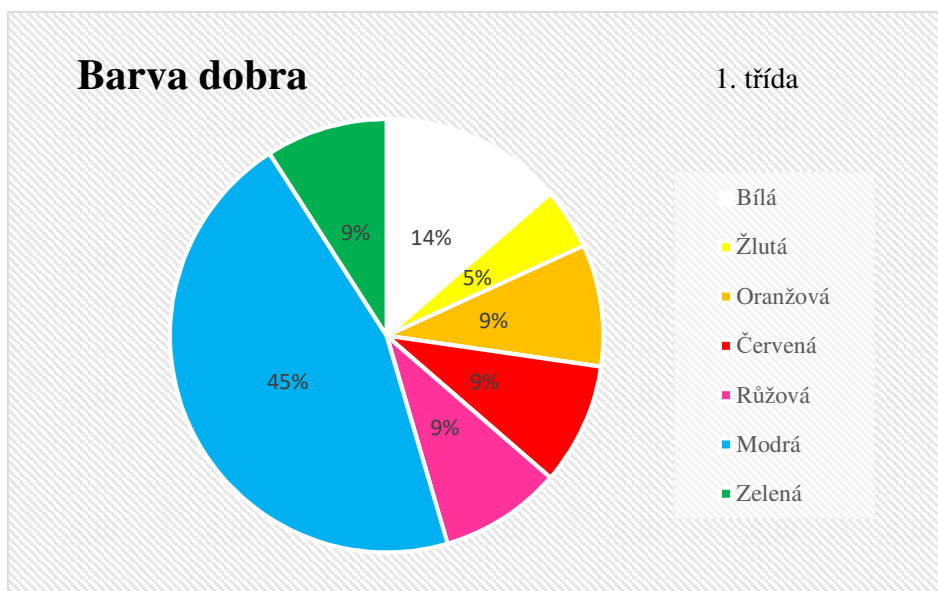
- 1) Se zvyšujícím se věkem hledá více žáků základní školy dobro a zlo v lidech.
- 2) Se zvyšujícím se věkem si více žáků základní školy myslí, že zlo není vždy potrestáno a dobro není vždy odměněno.
- 3) Žáci základní školy si s přibývajícím věkem více uvědomují, že dobro nemůže existovat bez zla.
- 4) Žáci základní školy budou používat více tresty pokáním než tresty vzájemností.

9.6 Rozbor výsledků dotazníkového šetření

V této části mé práce jsou rozebrány výsledky dotazníkového šetření. Pro každou otázku jsem si nejdříve vytvořila tabulku všech odpovědí v dané třídě, rozdělenou na dívky a chlapce. Poté jsem procházela jednotlivé odpovědi a řadila je do níže uvedených kategorií. Následně jsem sčítala jejich výskyt. Tento proces jsem provedla v ruce na papíře.

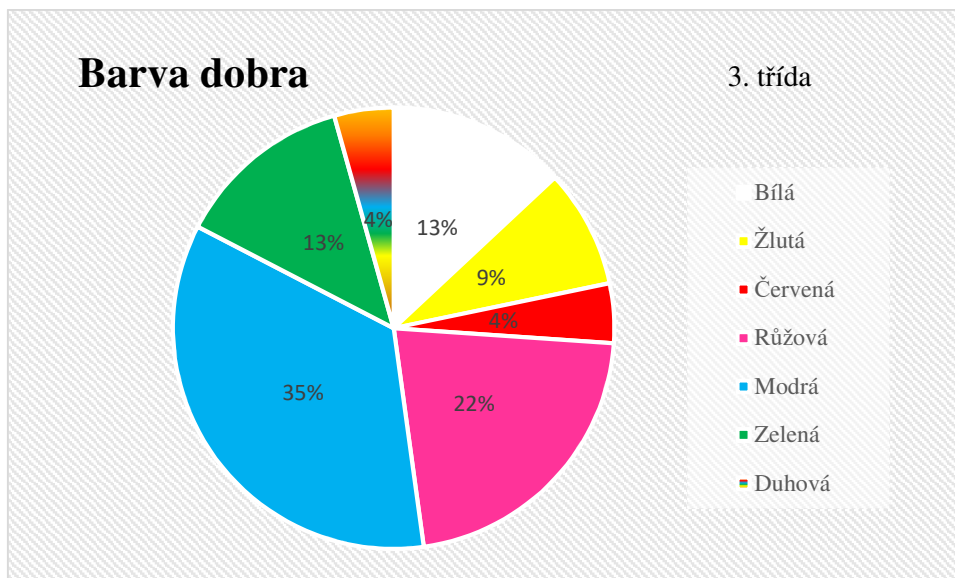
Otázky č. 1 a 2. byly otevřené, zjišťovaly barvu dobra a zla, respondenti měli k daným barvám napsat, proč barvu vybrali. Pro každou třídu jsem vytvořila samostatný výsečový graf, aby bylo dobře vidět rozložení vybraných barev v dané třídě.

Otázka č. 1: Jakou barvu má podle tebe DOBRO? Zkus napsat proč.

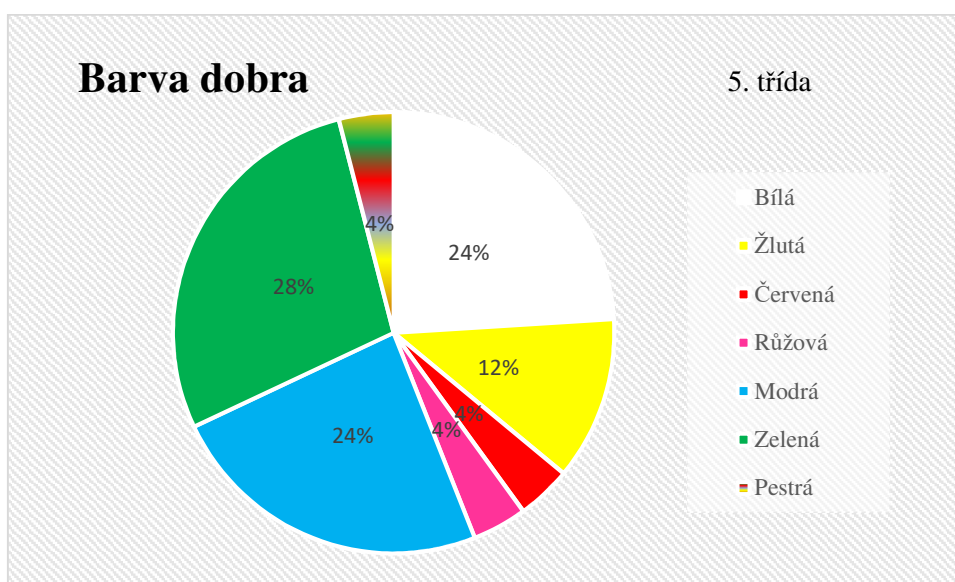
Graf 1 – Barva dobra, 1. třída

Respondenti z první třídy přiřadili dobru 7 barev a to: modrou, zelenou, bílou, žlutou, červenou, oranžovou a růžovou (Graf 1). Chlapci vybírali pouze barvy modrou, zelenou a oranžovou. Dívky vybíraly nejvíce barvy modrou a bílou. 45% respondentů vybralo barvu modrou, 14% bílou. Zelenou, červenou, růžovou a oranžovou vybralo 9% respondentů. A 5% uvedlo, že dobro má žlutou barvu. Respondenti, kteří vybrali modrou, žlutou a růžovou odpověděli, že jsou to barvy veselé a nejsou smutné. Jeden respondent vybral modrou, protože mu připomíná vodu. Ostatní neuvodli důvod, proč barvu zvolili.

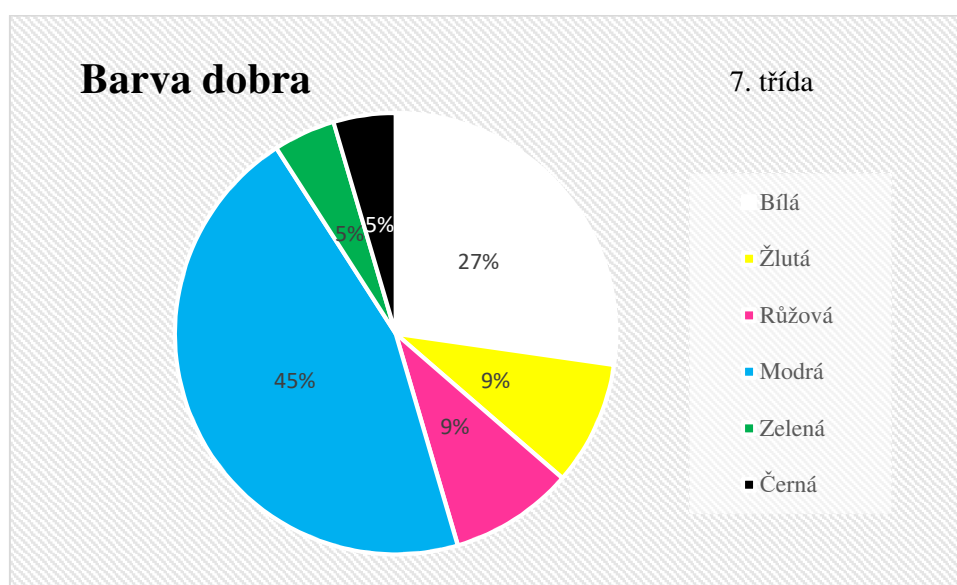
Graf 2 – Barva dobra, 3. třída

Respondenti ze třetí třídy přiřadili dobrou stejně jako v první třídě 7 barev (Graf 2). Místo oranžové se objevila barva duhová. Zajímavé je, že chlapci opět vybírali pouze 3 barvy, tentokrát to byla modrá, zelená a bílá. Modrou barvu vybralo 35% respondentů, růžovou 22%, zelenou a bílou 13%, žlutou 9%, červenou a duhovou 4%. Oproti první třídě výrazněji přibyla růžová barva. Nejčastější odpovědí, proč respondenti zvolili dané barvy, bylo, že jsou to veselé barvy a modrá jim připomíná nebe.

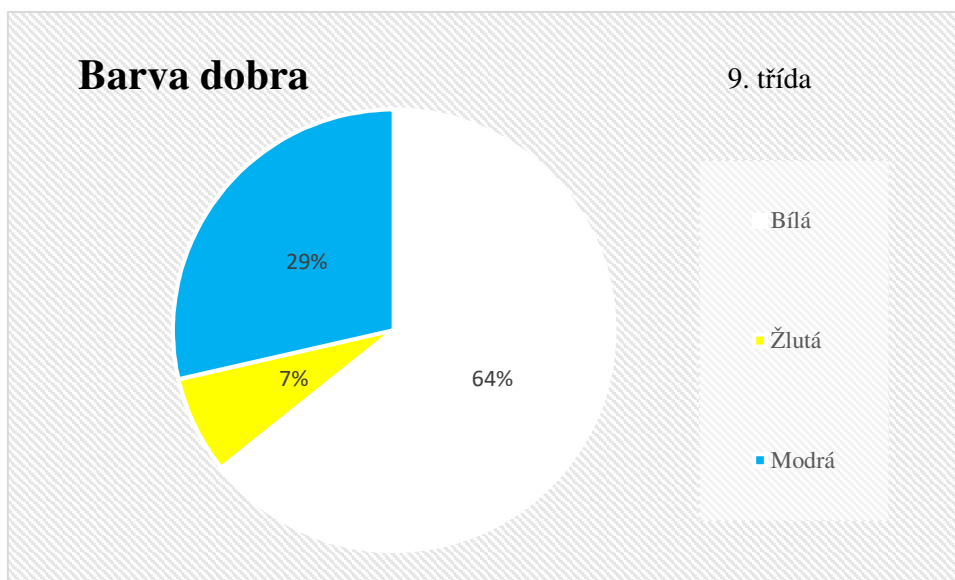
Graf 3 – Barva dobra, 5. třída

Respondenti z páté třídy přiřadili dobru opět 7 barev (Graf 3). Místo duhové barvy se objevila barva pestrá. Jak je vidět z grafu, v páté třídě převažuje barva zelená, kterou vybralo 28% respondentů, jenom o 4% méně respondentů vybralo bílou a modrou barvu. Červenou, růžovou a pestrou vybralo 4% respondentů. Nejčastěji vybíraná barva u dívek byla bílá a u chlapců zelená. Respondenti uvedli, že zelenou barvu vybírali proto, že je na semaforu, je to klidná barva, podle nich vyjadřuje dobro a čistotu.

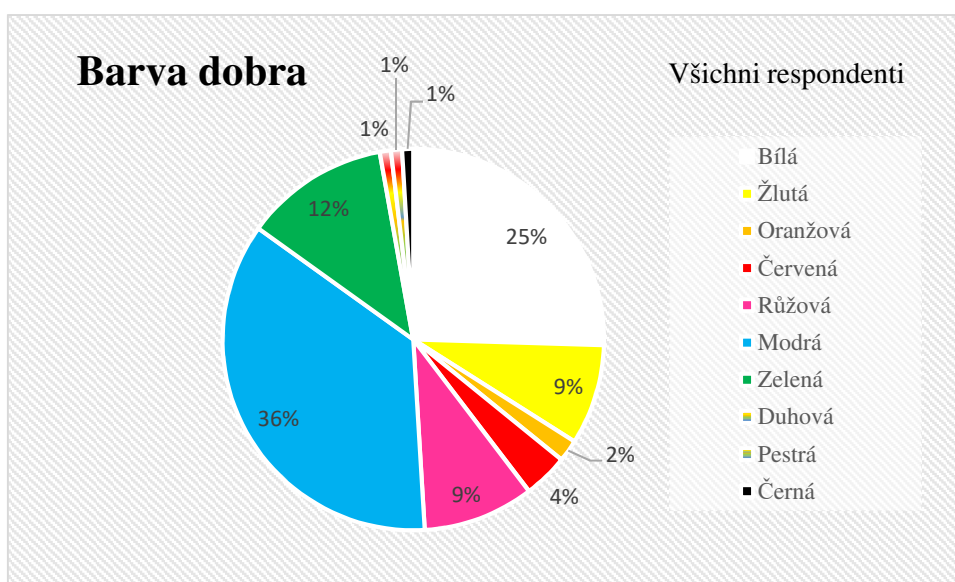
Graf 4 – Barva dobra, 7. třída

V sedmé třídě respondenti vybrali pro dobro pouze 6 barev (Graf 4). Chlapci volili nejčastěji bílou barvu a dívky modrou. Modrou vybralo 45% respondentů, bílou 27%, žlutou a růžovou 9%, zelenou a černou 5%. Modrou respondenti zvolili, protože jim připomíná nebe.

Graf 5 – Barva dobra, 9. třída

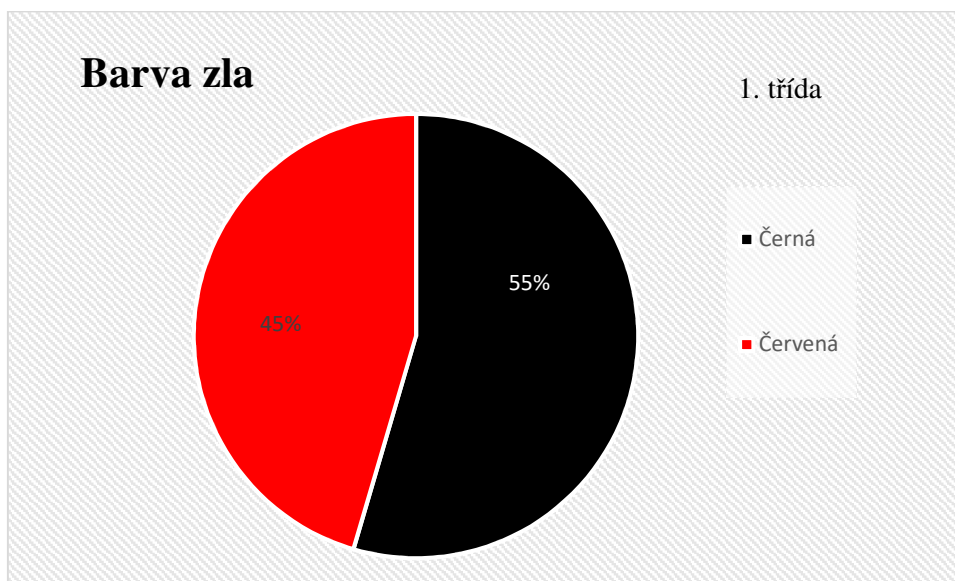
V deváté třídě vybrali respondenti pouze 3 barvy a to modrou, bílou a žlutou (Graf 5). Nejvíce respondentů zvolilo bílou a to 64%, 29% zvolilo modrou a 7% žlutou. Bílá byla nejvíce volená dívkami i chlapci. Respondenti uváděli, že je to barva světlá, čistá a pro ně symbolizuje upřímnost.

Graf 6 – Barva dobra, všichni respondenti

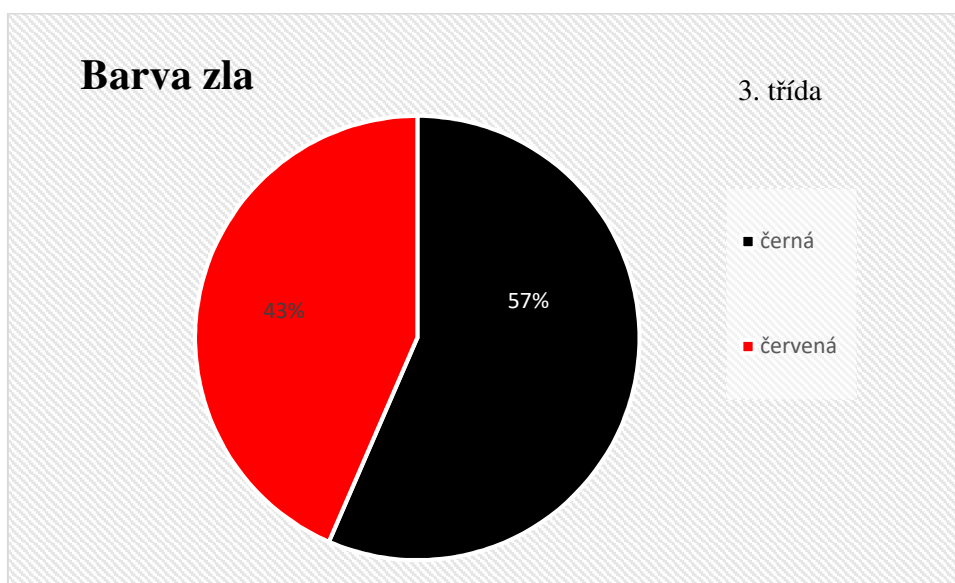
Nejčastěji přiřazovanou barvou dobru byla modrá, kterou vybralo 36% všech respondentů. Druhou nejčastěji vybíranou barvou byla bílá, vybralo jí 25% všech respondentů. (Graf 6)

Otázka č. 2: Jakou barvu má podle tebe ZLO? Zkus napsat proč.

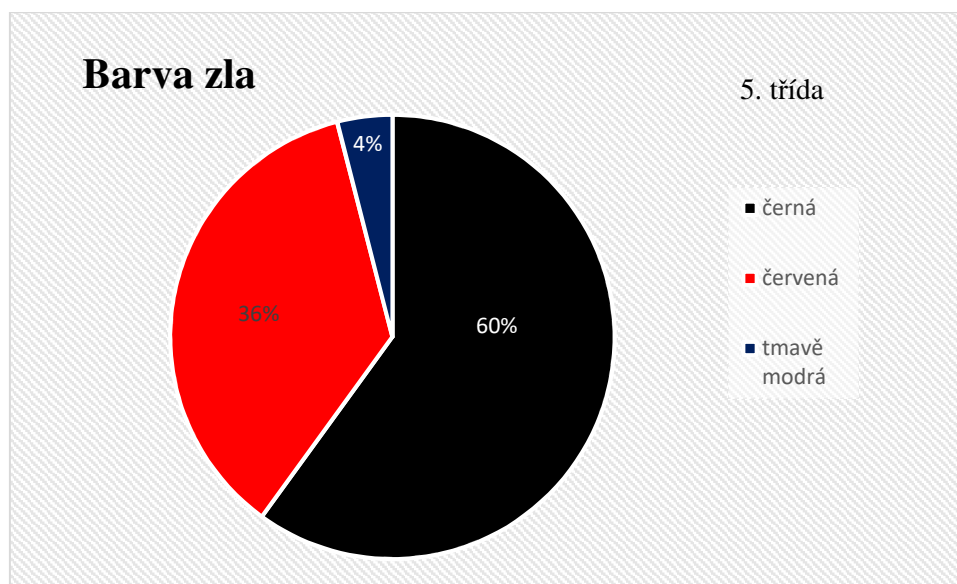
Graf 7 – Barva zla, 1. třída

V první třídě respondenti přiřadili zlu 2 barvy, a to černou a červenou. Černou vybralo 55% a červenou 45% (Graf 7). Chlapci vybírali nejvíce červenou barvu, dívky nejvíce černou. U černé barvy respondenti uváděli, že je to barva smutná a obě barvy přirovnávali k čertům a k peklu.

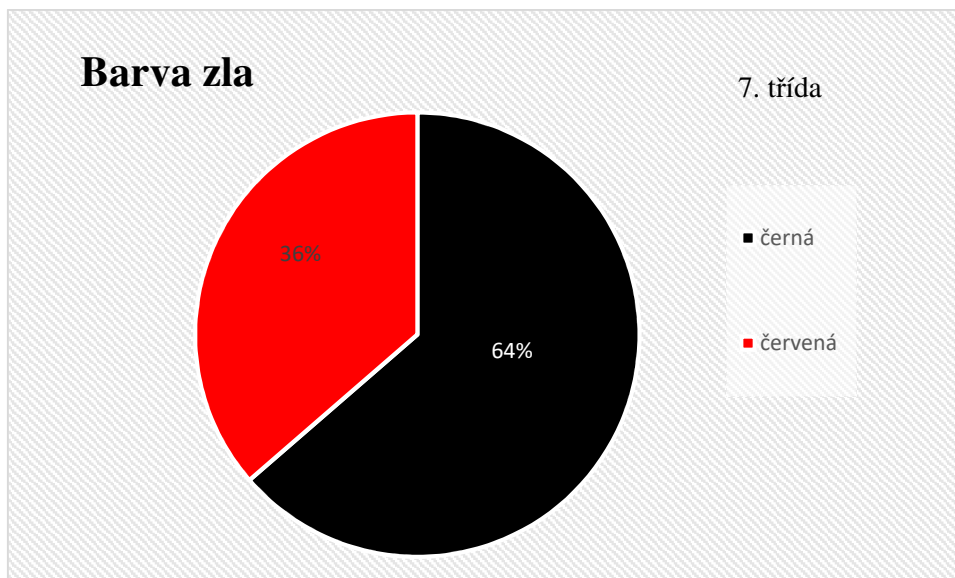
Graf 8 – Barva zla, 3. třída

Ve třetí třídě přiřadili respondenti zlu, stejně jako v první třídě červenou a černou barvu (Graf 8). Černou vybralo 57% respondentů a červenou 43%. Stejně jako v první třídě chlapci vybírali nejvíce červenou a dívky nejvíce černou barvu. Černou barvu vybrali, protože je smutná, ošklivá, strašidelná a patří peklu. Červenou, protože jim připomíná krev a patří k čertům.

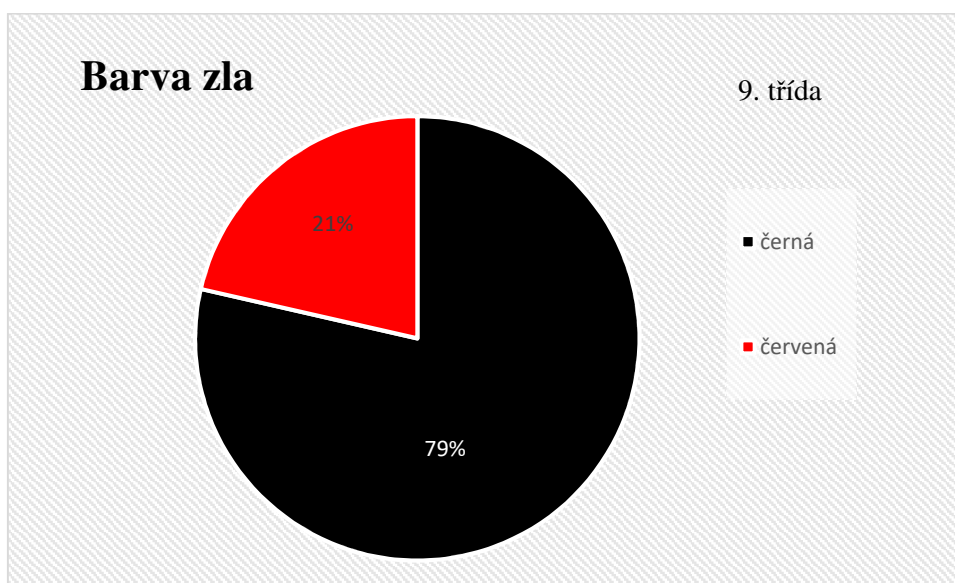
Graf 9 – Barva zla, 5. třída

V páté třídě přibyla k černé a červené barvě, barva tmavě modrá (Graf 9). Černou vybralo 60% respondentů, červenou 36% a tmavě modrou 4%. Chlapci i dívky vybírali nejvíce černou barvu. Černou přiřazovali tmě, peklu a je to podle nich barva smutná, temná a zlá.

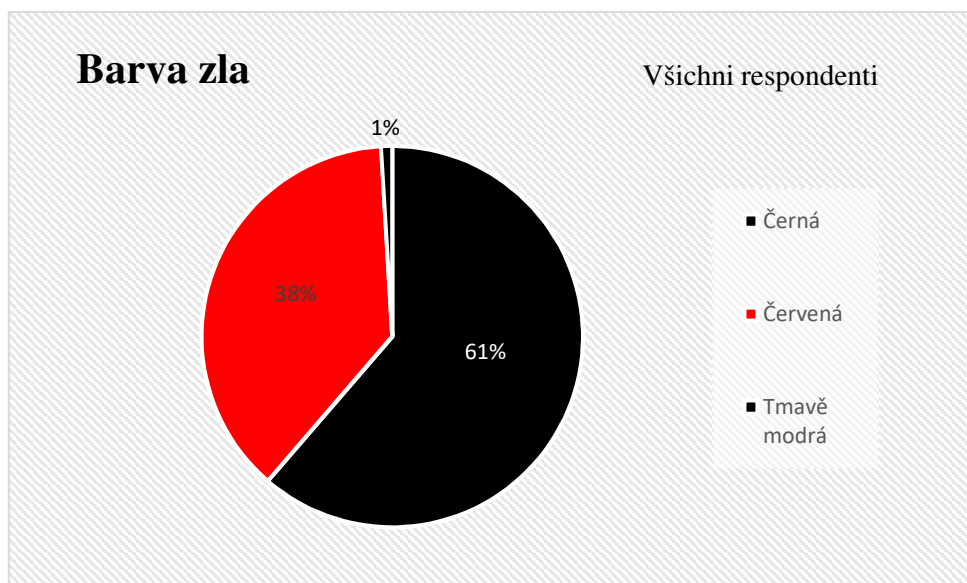
Graf 10 – Barva zla, 7. třída

V sedmé třídě respondenti vybrali opět jenom černou a červenou barvu (Graf 10). Černou vybralo 64% a červenou 36%. Chlapci i dívky volili nejvíce černou barvu. Černou vybírali respondenti, protože je to temná a smutná barva, jako černá magie, tma a smrt.

Graf 11 – Barva zla, 9. třída

Respondenti z deváté třídy vybírali opět jenom dvě barvy černou a červenou. (Graf 11) Černou vybralo 79% respondentů a červenou 21%. Chlapci i dívky volili nejvíce černou. Barvu přirovnávali k Satanovi, podle nich je to barva temná a tajemná, vyvolává strach a je pesimistická.

Graf 12 – Barva zla, všichni respondenti

Nejčastěji přiřazovanou barvou zlu je černá, kterou vybralo 61% všech respondentů. 38% vybralo červenou a 1% tmavě modrou. (Graf 12)

Otázky č. 3 a 4 byly otevřené a zjišťovaly, kde by respondenti hledali dobro a zlo. Nejčastější odpovědi jsem kategorizovala. U každé kategorie jsou uvedené příklady odpovědí, které jsou v dané kategorii zařazené. U první třídy jsem tyto otázky považovala za těžší, přesto odpovědělo 20 respondentů.

Otázka č. 3: Kde bys hledal/a DOBRO?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„U lidí“: Mezi přáteli, v rodině, u hodných lidí, v člověku.

„V nebi“ obsahuje pouze odpověď v nebi.

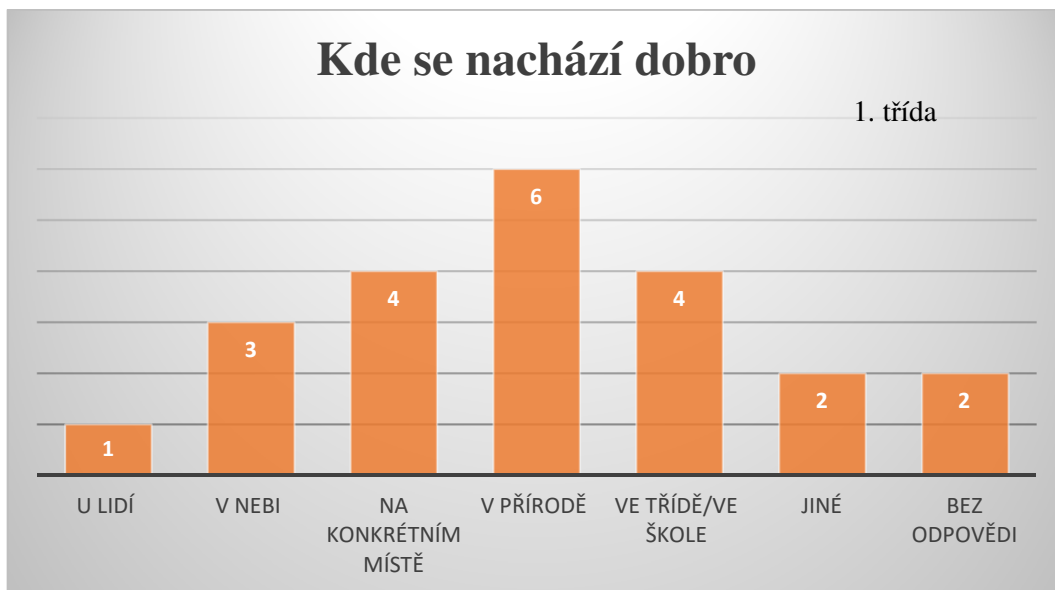
„Na konkrétním místě“ obsahuje odpovědi konkrétních míst mimo nebe a školu: V bazénu, v kostele, v červeném kříži.

„V přírodě“: V přírodě, v krajině.

„Ve třídě/ve škole“ obsahuje pouze tyto odpovědi.

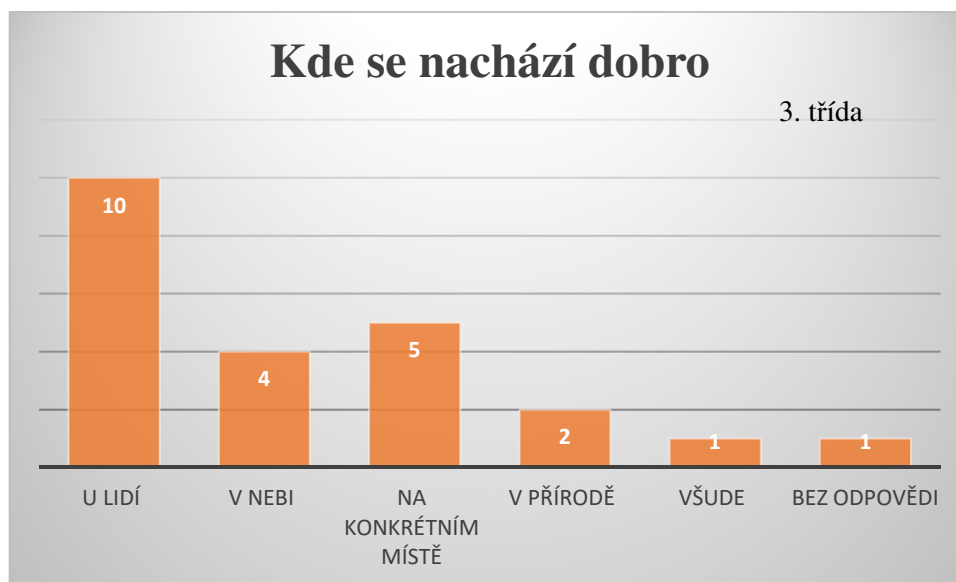
„Všude“ obsahuje pouze odpověď všude.

„Jiné“ obsahuje všechny odpovědi, které se neopakovaly nebo se nedaly zařadit do výše zmíněných kategorií.

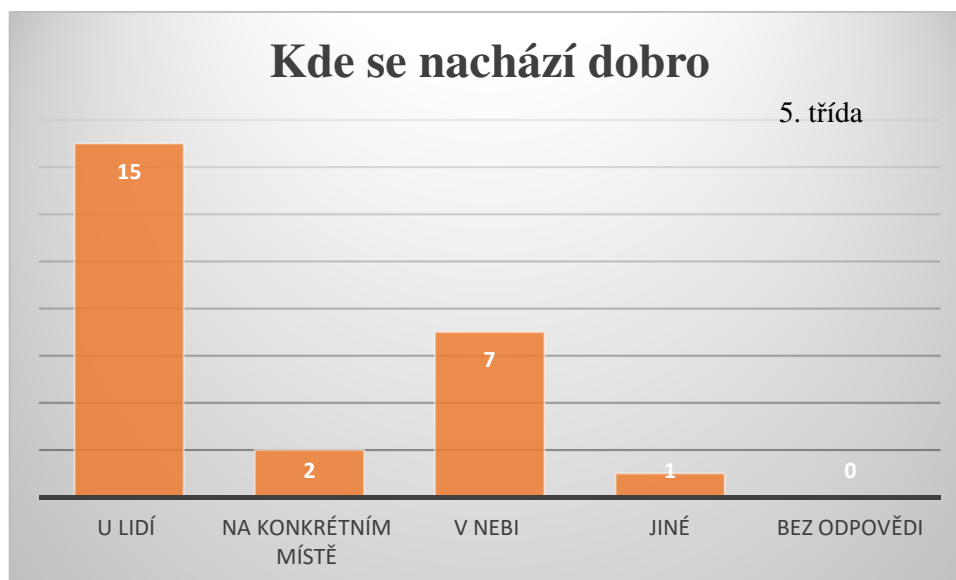
Graf 13 – Kde se nachází dobro, 1. třída

V první třídě bylo nejčastější odpovědí „V přírodě“, odpovědělo tak 6 z 22 respondentů (27%). Pouze 1 respondent odpověděl, že by dobro hledal v člověku. Druhou nejčastější kategorií byla „Na konkrétním místě“ a „Ve třídě/ve škole“, odpověděli tak 4 z 22 respondentů (18%). (Graf 13)

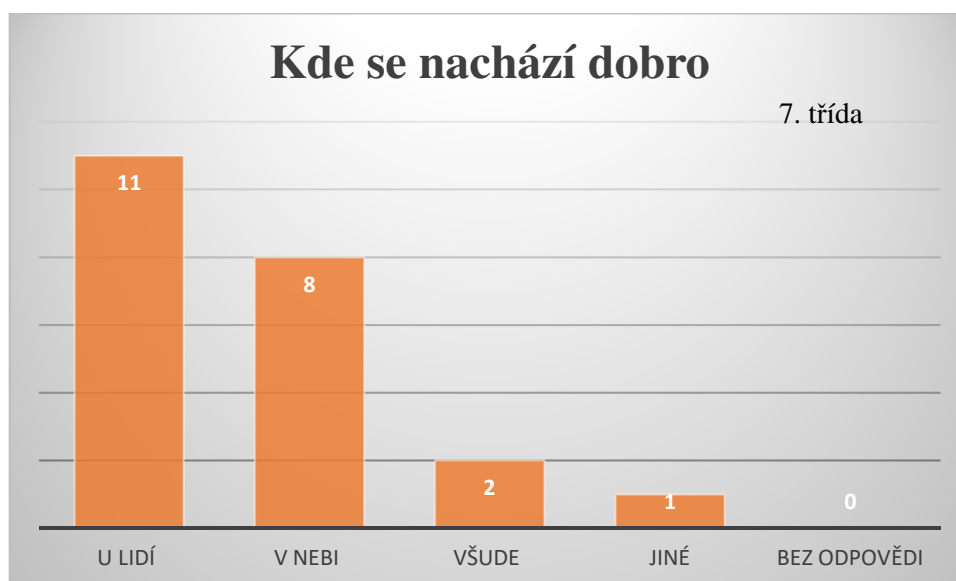
Graf 14 – Kde se nachází dobro, 3. třída

Ve třetí třídě by nejčastěji respondenti hledali dobro u lidí, odpovědělo tak 10 z 23 respondentů (44%). Druhou nejčastější kategorií byla „Na konkrétním místě“, odpovědělo tak 5 z 23 respondentů (22%) a třetí nejčastější bylo v nebi, 4 z 23 (17%). (Graf 14)

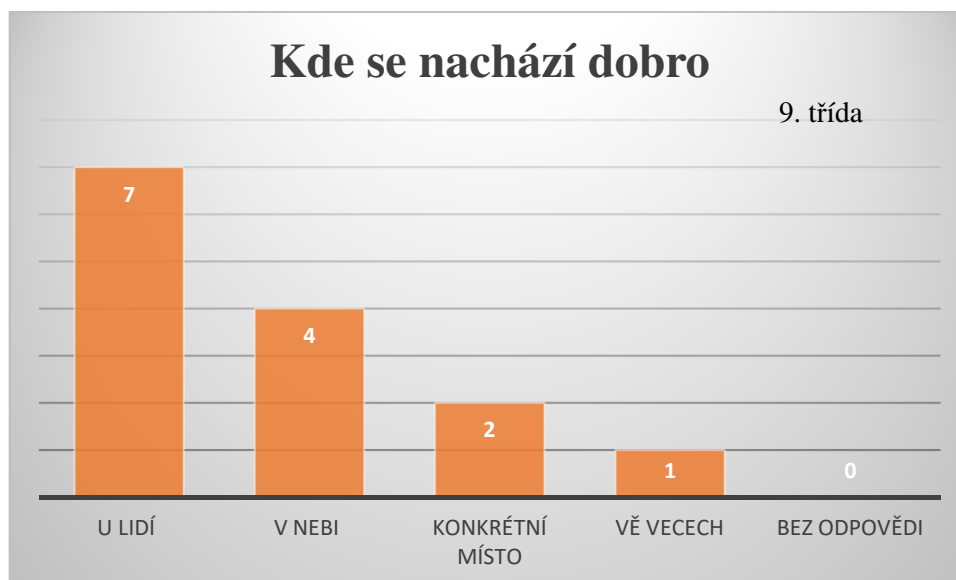
Graf 15 – Kde se nachází dobro, 5. třída

V páté třídě by respondenti nejčastěji hledali dobro u lidí, odpovědělo tak 15 z 25 respondentů (60%) a poté v nebi, tak odpovědělo 7 z 25 (28%). (Graf 15)

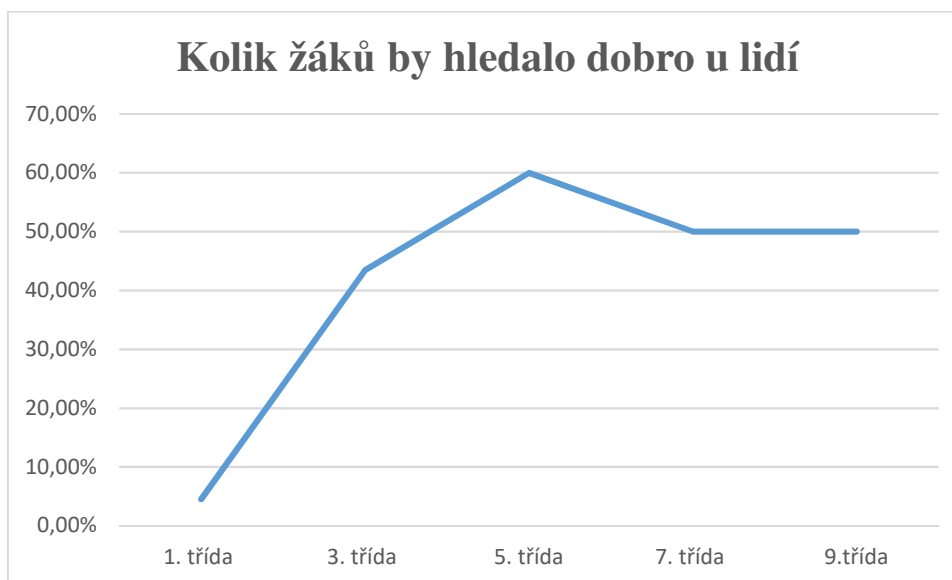
Graf 16 – Kde se nachází dobro, 7. třída

Respondenti ze sedmé třídy by nejčastěji hledali dobro u lidí, odpovědělo tak 11 z 22 respondentů (50%). Druhou nejčastější odpovědí, kterou vybralo 8 z 22 respondentů (41%) je, že by hledali dobro v nebi. Z grafu je vidět, že pestrost odpovědí zde už není tak velká jako například v první třídě. (Graf 16)

Graf 17 – Kde se nachází dobro, 9. třída

V deváté třídě byla nejčastější odpověď u lidí. Odpovědělo tak 7 ze 14 respondentů (50%). Druhou nejčastější odpovědí bylo opět v nebi, odpověděli tak 4 ze 14 respondentů (29%). (Graf 17)

Graf 18 – Kolik žáků by hledalo dobro u lidí

Z grafu (Graf 18) je vidět, jak se mění procento respondentů, kteří by hledali dobro u lidí v závislosti na třídě, ve které jsou. Je zajímavé, že křivka roste do 5. třídy až na 60%, poté klesne na 50% a tam zůstává.

Otázka č. 4: Kde bys hledal/a ZLO?

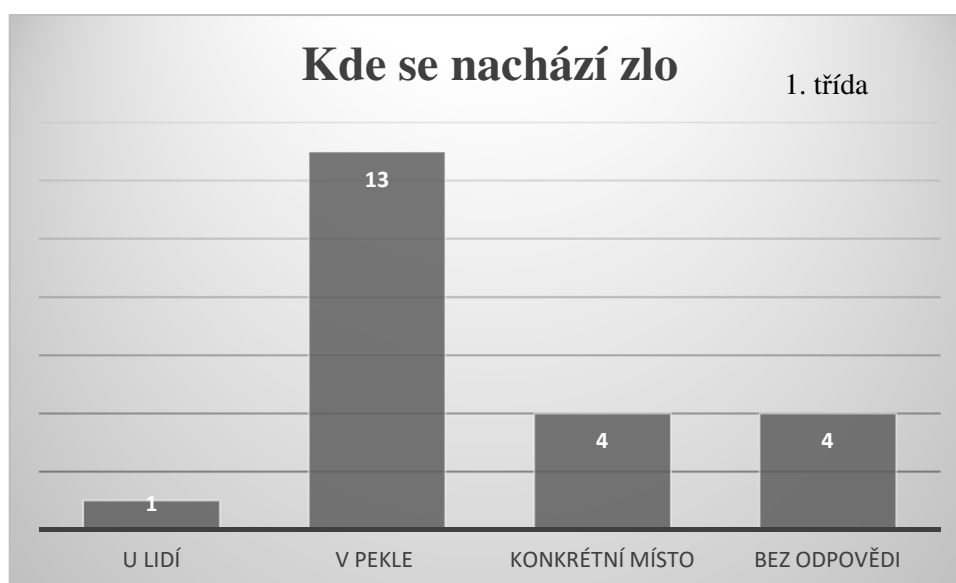
Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„U lidí“: U zlých lidí, u cizích lidí, u zlodějů, u bohatých lidí, u nepřátel.

„V pekle“ obsahuje pouze odpověď v pekle.

„Na konkrétním místě“ obsahuje odpovědi jiných míst než v pekle: V kriminále, v jeskyni, v lese, ale také tmavá místa.

„Jiné“ obsahuje všechny odpovědi, které se neopakovaly nebo se nedaly zařadit do výše zmíněných kategorií.

Graf 19 – Kde se nachází zlo, 1. třída

Respondenti z první třídy by nejčastěji hledali zlo v pekle, odpovědělo tak 13 z 22 (59%). Druhá nejčastější odpověď byla na nějakém jiném místě, odpověděli tak 4 respondenti (18%). U lidí by hledal zlo pouze 1 respondent (5%). (Graf 19)

Graf 20 – Kde se nachází zlo, 3. třída

Ve třetí třídě by respondenti hledali zlo nejčastěji v lidech, odpovědělo tak 10 z 23 respondentů (43%), druhou nejčastější odpovědí bylo v pekle, odpovědělo tak 7 z 23 respondentů (30%). (Graf 20)

Graf 21 – Kde se nachází zlo, 5. třída

V páté třídě je zajímavé, že počet respondentů, kteří by hledali zlo v pekle, 10 z 25 respondentů (40%) a počet těch, kteří by hledali zlo u lidí, 11 z 25 respondentů (44%), se liší pouze o jednoho respondenta. (Graf 21)

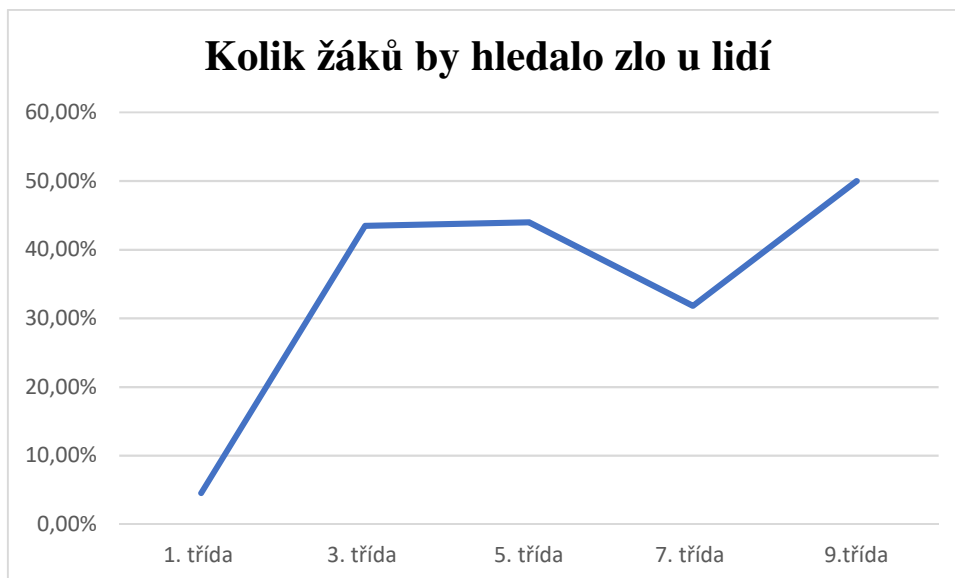
Graf 22 – Kde se nachází zlo, 7. třída

V sedmé třídě by nejvíce respondentů hledalo zlo v pekle, odpovědělo tak 8 z 22 respondentů (36%). Pouze o 1 respondenta méně by hledalo zlo u lidí (32%). (Graf 22)

Graf 23 – Kde se nachází zlo, 9. třída

V deváté třídě byla nejčastější odpovědí odpověď u lidí, odpovědělo tak 7 ze 14 respondentů (50%). 3 ze 14 (21%) respondentů by hledali zlo v pekle nebo na nějakém jiném konkrétním místě. (Graf 23)

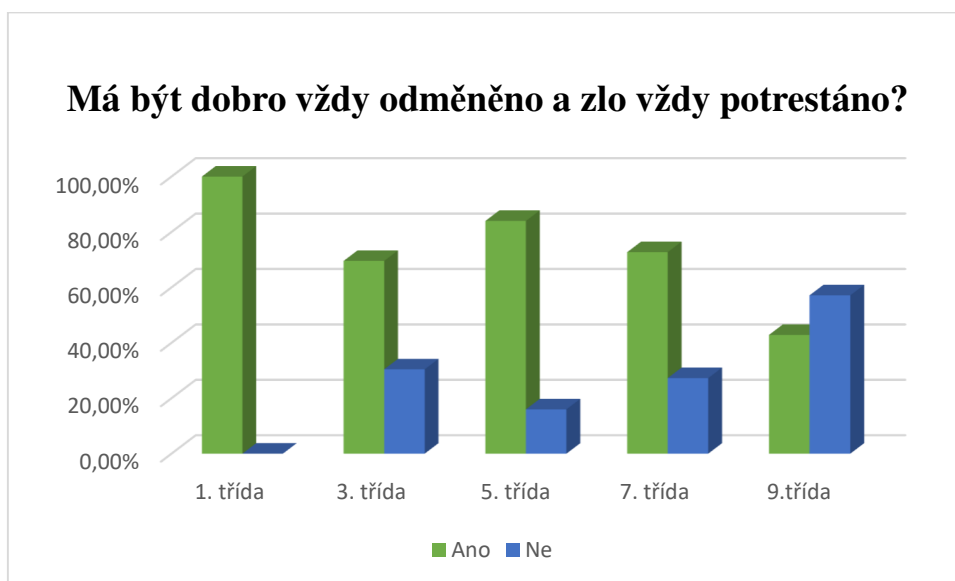

Graf 24 – Kolik žáků by hledalo zlo u lidí

Z grafu (Graf 24) je vidět, jak se mění procento žáků, kteří by hledali zlo u lidí. Pokles je pouze u 7. třídy, jinak křivka roste k 50%.

Otázka č. 5 byla polouzavřená. Žáci měli rozhodnout, zda by mělo být dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno. Protože se otázka ptá na 2 věci zároveň, považovala jsem za důležité ponechat zde prostor pro vyjádření v případě nesouhlasu.

Otázka č. 5: Má být dobro VŽDY odměněno a zlo VŽDY potrestáno? Pokud ne, zkus napsat proč?

Graf 25 – Má být dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno?

V první třídě by 100% respondentů vždy odměnilo dobro a vždy potrestalo zlo.

Ve třetí třídě odpovědělo ano 70% respondentů. Ti, kteří zvolili ne, uvedli, že dobro se může skrývat, a proto nemusí být vždy odměněno. Další uvedli, že zlo má být vždy potrestáno, ale dobro nemusí být vždy odměněno.

V páté třídě zvolilo ano 84% respondentů. Jeden z respondentů uvedl, že zvolil ne jenom proto, že by policisté neměli co dělat.

V sedmé třídě 73% respondentů odpovědělo, že by vždy potrestali zlo a odměnili dobro. Důvody, které vedly respondenty sedmé třídy k tomu, aby zvolili ne, byly, že v některých situacích je zlo správné nebo, že někdy jsou chyby jen malé a není třeba je trestat. Mimo jiné dobro prý dělá také chyby.

V deváté třídě převažuje odpověď ne, zvolilo tak 57% respondentů. Respondenti uvedli, že by se moc trestalo, mělo by se i umět odpouštět. Nebo také, že bez zla by nebylo dobra. Jako příklad uvádí rivalitu při závodech. (Graf 25)

Otázky č. 6 a 7. byly otevřené, zjišťovaly, jak by žáci odměnili dobro a potrestali zlo. Nejčastější odpovědi jsem kategorizovala. U každé kategorie jsou uvedené příklady odpovědí, které jsou v dané kategorii zařazené.

Otázka č. 6: Jak bys odměnil/a DOBRO?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„Finanční odměna“: Zlato, peníze, diamanty.

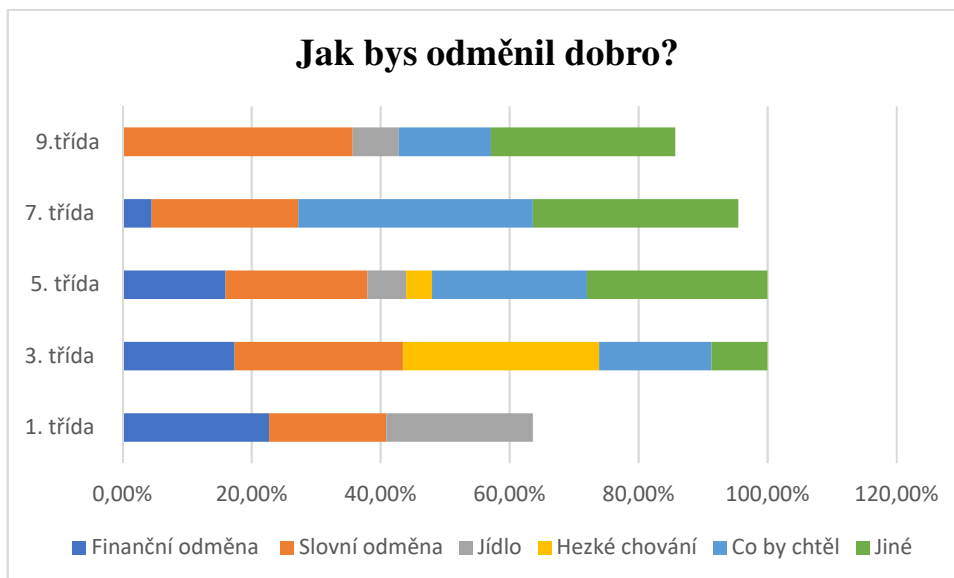
„Slovní odměna“: Pochvala, potěšení, poděkování.

„Jídlo“: Bonbón, čokoláda, lízátko.

„Hezké chování“: Byla bych na něho hodná, chovala bych se k němu hezky.

„Co by chtěl“: Zeptal bych se ho, co by chtěl, splnil bych mu tři přání.

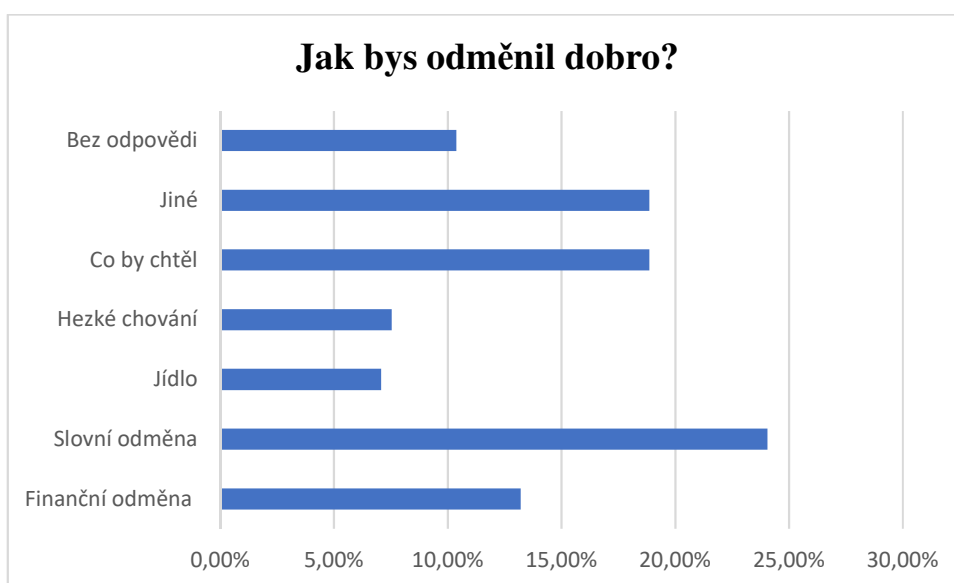
„Jiné“ obsahuje jiné odpovědi, které se neopakovaly příliš často a nedaly se zařadit do výše uvedených kategorií.

Graf 26 – Jak bys odměnil dobro?

Z grafu (Graf 26) je vidět, že procento žáků, kteří by odměnili dobro finančně, se se zvyšujícím ročníkem snižuje. Slovní odměna se objevila v každém ze zkoumaných ročníků. Kategorie „Jídlo“ se objevila pouze v 1., 3. a 5. ročníku. Kategorie „Co by chtěl“ se objevila až ve 3. třídě.

V první třídě byla nejčastější kategorií „Finanční odměna“ a „Jídlo“ (23%). Ve třetí třídě „Hezké chování“ (30%). V páté třídě byly odpovědi velmi odlišné. V sedmé třídě byla nejvíce zastoupena kategorie „Co by chtěl“ (36%) a v deváté třídě „Slovní odměna“ (36%).

Graf 27 – Jak bys odměnil dobro?, všichni respondenti

Z grafu (Graf 27) jsou vidět odpovědi všech respondentů. Nejčastější kategorií byla „Slovní odměna“ (24%). Ze šetření tedy vyplývá, že žáci základní školy by nejčastěji odměnili dobro nějakou pochvalou nebo poděkováním. Druhou nejčastější kategorií, byla kategorie „Co by chtěl“ (19%), to znamená, že žáci základní školy by odměnili dobro tak, že by se ho zeptali, co chce na oplátku.

Otázka č. 7: Jak bys potrestal/a ZLO?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

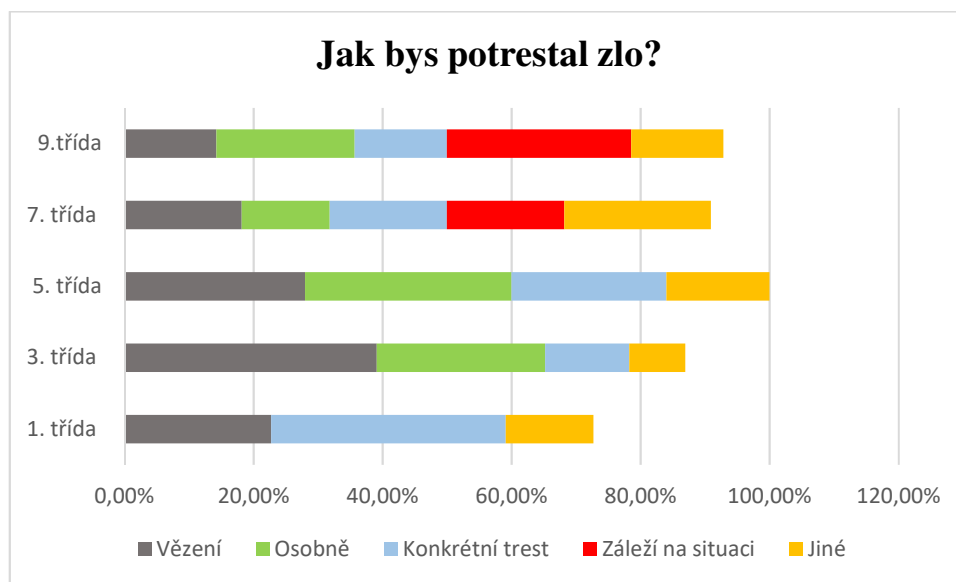
„Vězení“ obsahuje pouze odpověď vězení.

„Osobně“: Poučit ho, domluvit mu, nebudu mu pomáhat.

„Konkrétní trest“ obsahuje jiné tresty než vězení: Pokuta, nechat ho něco napsat, 20 kliků.

„Záleží na situaci“ obsahuje pouze tuto odpověď.

„Jiné“ obsahuje jiné odpovědi, které se neopakovaly příliš často a nedaly se zařadit do výše uvedených kategorií.

Graf 28 – Jak bys potrestal zlo?

Z grafu (Graf 28) je vidět, že kategorie „Vězení“ a „Konkrétní trest“ se objevují v každé třídě. Kategorie „Osobně“ se objevila až ve třetí třídě, kategorie „Záleží na situaci“ se objevila až v sedmé třídě.

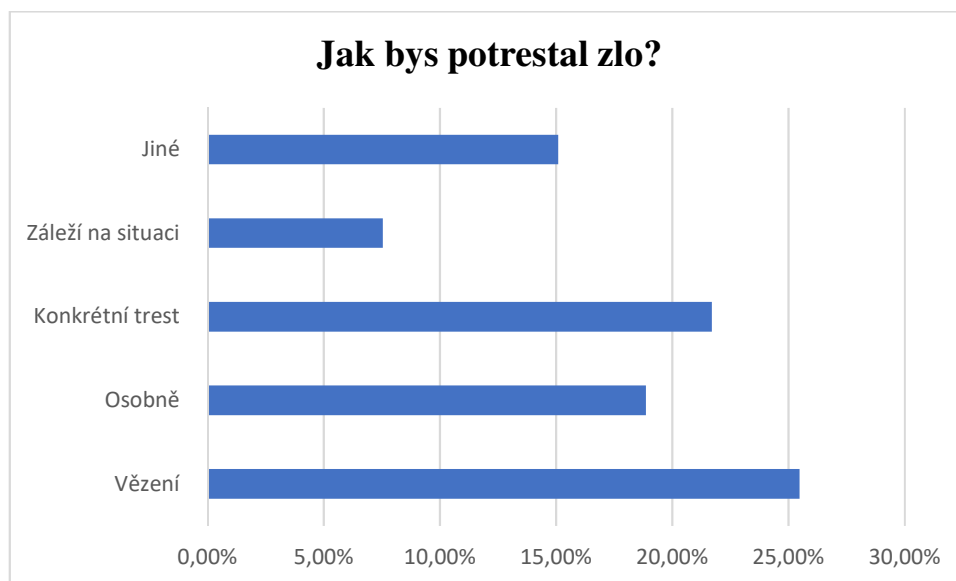
V první třídě byla nejčastější kategorií „Konkrétní trest“ (36%). Respondenti volili nejvíce tresty, které znají ze svého okolí, například nějaké psaní, poznámka, 20 kliků.

Ve třetí třídě byla nejčastější odpovědí odpověď vězení (39%). V této třídě se poprvé objevil trest vzájemností (nedůvěrou).

V páté třídě byla nejčastější kategorií „Osobně“ (32%). Opět se zde objevily i tresty vzájemností.

V sedmé třídě byla nejčastější kategorií „Jiné“ (23%). Je to z toho důvodu, že se v této třídě jako v jediné objevil trest: půjde do pekla. Zajímavé je, že se v této třídě také poprvé objevily odpovědi, že záleží na konkrétní situaci.

V deváté třídě byla nejčastější právě odpověď, která se objevila až u respondentů v sedmé třídě tedy, že záleží na konkrétní situaci (29%). (Graf 28)

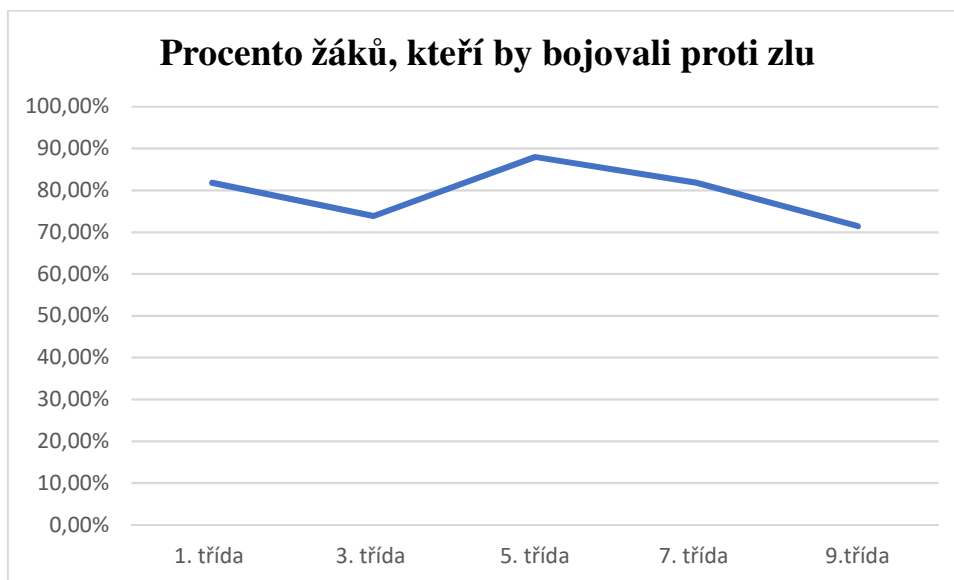

Graf 29 – Jak bys potrestal zlo?, všichni respondenti

V grafu (Graf 29) jsou zpracované odpovědi všech respondentů základní školy. Nejčastěji volený trest je vězení (26%) a druhým nejčastějším je nějaký konkrétní trest, mimo vězení (22%)

Otázka č. 8 byla polouzavřená, zjišťovala, kolik žáků by bojovalo proti zlu a v případě, že ano, tak jakým způsobem.

Otázka č. 8: Mělo by se proti zlu bojovat? Pokud ano, tak jak?

Graf 30 – Procento žáků, kteří by bojovali proti zlu

V první třídě by proti zlu bojovalo 82% respondentů. Přičemž „ne“ odpověděly pouze dívky. Všichni respondenti, kteří by bojovali proti zlu, by použili zbraně, a to především meč, luk a štít.

Ve třetí třídě by proti zlu bojovalo 74% respondentů. Z chlapců by nebojoval pouze jeden. Odpovědi na to, jak by bojovali proti zlu, se lišily. Nejčastější bylo řešení prostřednictvím někoho (někomu to říct) nebo mu to vysvětlit.

V páté třídě by proti zlu bojovalo 88% respondentů. Nejvíce respondentů zvolilo pokuty, vězení, tresty, tedy tresty, které vykonají příslušné orgány (8 respondentů). Zbytek respondentů by se aktivně bránil (zakopat, postavit se mu, oplatit mu to) nebo by se snažil zlo nevytvářet, nedělal by zlé věci (nehádat se, neválčit, podporovat dobro, neubližovat). (6 respondentů).

V sedmé třídě by proti zlu bojovalo 82% respondentů. Nejvíce respondentů odpovědělo, že by zlo vůbec nevytvářelo (správná výchova, dělat dobré skutky, neubližovat si) (6 respondentů), 5 respondentů by zvolilo nějaký trest nebo vězení.

V deváté třídě by proti zlu bojovalo 71% respondentů. Bojovali by převážně chlapci. Odpovědi zde byly velmi rozdílné. Nejčastější odpovědí byl trest ve formě vězení nebo pokuty. (Graf 30)

Otázky č. 9 a 10 byly otevřené, zjišťovaly u respondentů, proč lidé dělají dobro nebo zlo. Nejčastější odpovědi jsem kategorizovala. U každé kategorie jsou uvedené příklady odpovědí, které jsou v dané kategorii zařazené.

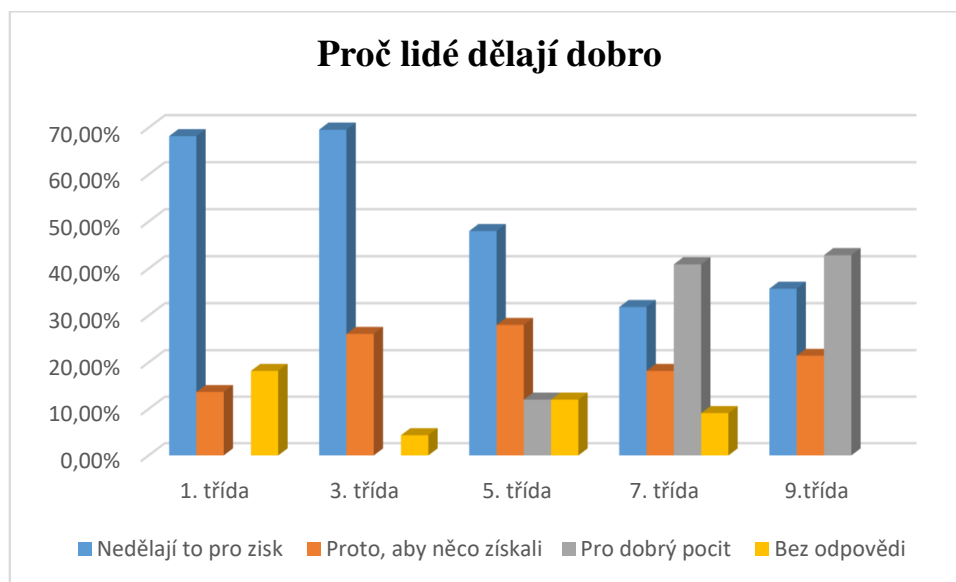
Otázka č. 9: Proč si myslíš, že lidé dělají DOBRO?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„Nedělají to pro zisk“: Jsou hodní, chtějí někomu pomoci, nemají důvod, aby byl svět lepší.

„Proto, aby něco získali“: Aby získali kamarády, pro peníze, aby se jim to vrátilo.

„Pro dobrý pocit“ obsahuje pouze odpovědi spojené s dobrým pocitem.

Graf 31 – Proč lidé dělají dobro

Z grafu (Graf 31) je vidět, že kategorie „Nedělají to pro zisk“ a „Proto, aby něco získali“ se objevily v každé třídě. Zatímco kategorie „Pro dobrý pocit“ se objevila až v 5. třídě.

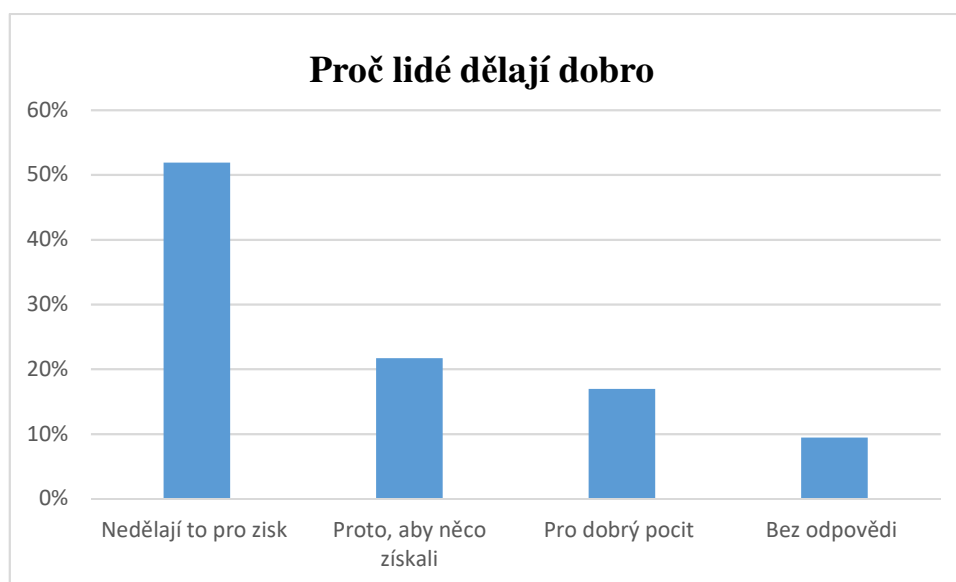
V první třídě bylo nejčastější odpovědí „Nedělají to pro zisk“ (68%).

Ve třetí třídě si více jak 69,6% respondentů myslí, že lidé dobro nedělají pro zisk. Buď je to jejich vlastnost, že jsou hodní, nebo to dělají pro radost, z lásky, chtějí někomu pomoci.

V páté třídě si jenom 48% respondentů myslí, že lidé nedělají dobro pro zisk. Zajímavé je, že se v této třídě poprvé objevila odpověď, že to dělají pro dobrý pocit. Tato odpověď se objevovala jenom v následujících ročnících.

V sedmé třídě si 40,9% respondentů myslí, že lidé dělají dobro pro dobrý pocit. V této třídě to byla nejčastější odpověď.

V deváté třídě byla opět nejčastější odpovědí odpověď: „Pro dobrý pocit“ (43%).

Graf 32 – Proč lidé dělají dobro, všichni respondenti

Z grafu (Graf 32) je vidět, jak na tuto otázku odpovídali všichni respondenti. Nejčastější odpovědí respondentů je „Nedělají to pro zisk“ (52%).

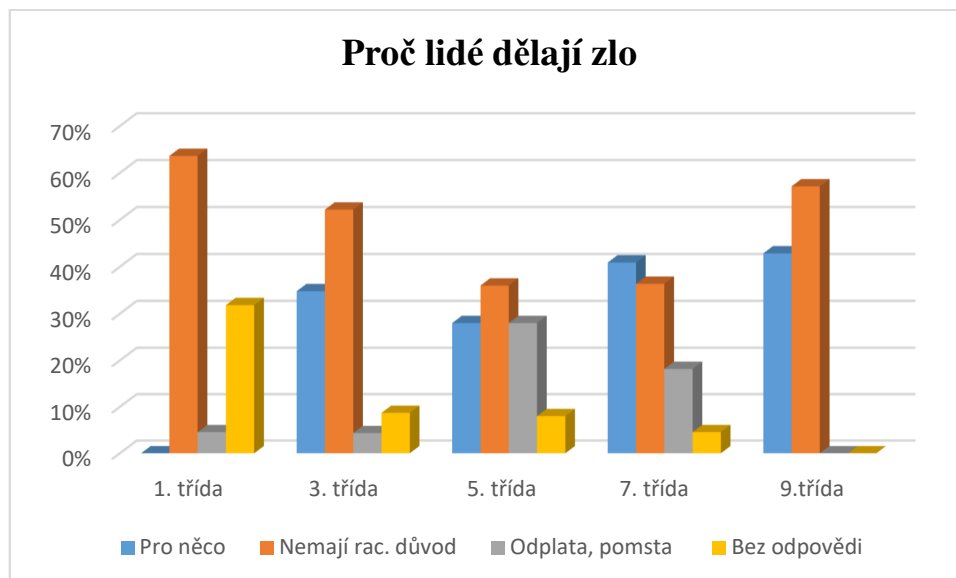
Otázka č. 10: Proč si myslíš, že lidé dělají zlo?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„Pro něco“: Pro peníze, slávu, majetek, aby se zviditelnil.

„Nemají racionální důvod“: Jsou zlí, nemají důvod, jsou špatní, neuvědomují si, co dělají.

„Odplata, pomsta“: Chtějí někomu oplatit zlo, někdo jim něco udělal.

Graf 33 – Proč lidé dělají zlo

Z grafu (Graf 33) je vidět, že kategorie „Pro něco“ se objevila až ve třetí třídě. Kategorie „Nemají racionální důvod“ se objevila v každé třídě. A kategorie „Odplata a pomsta“ se objevila ve všech třídách kromě deváté.

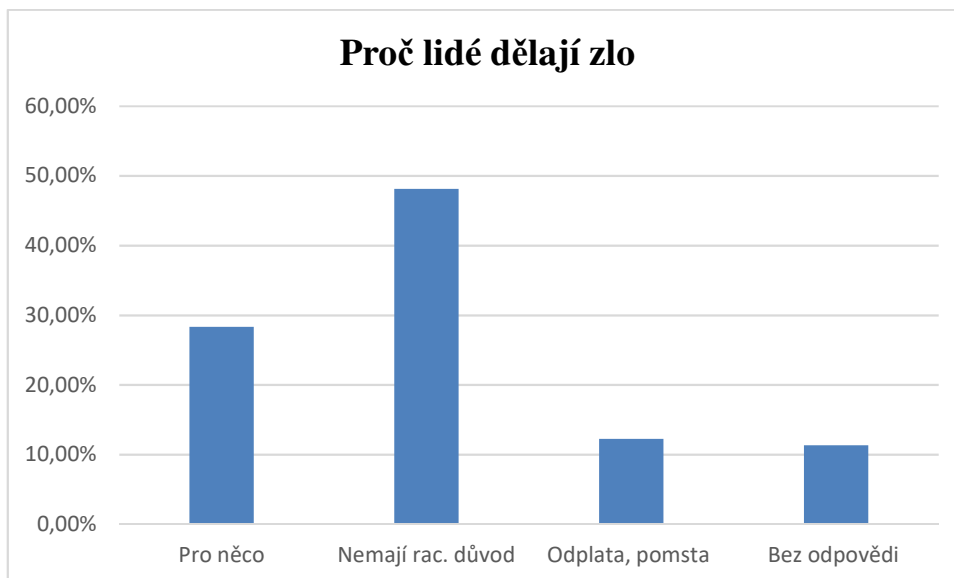
V první třídě bylo nejčastější odpovědí, že k tomu lidé nemají racionální důvod (64%).

Ve třetí třídě tomu bylo stejně, zde tak odpovědělo 52% respondentů. V této třídě se poprvé objevila odpověď, že to dělají pro to, aby něco získali. Byla to druhá nejčastější odpověď (35%).

V páté třídě byly kategorie poměrně vyrovnané, nečastější odpovědí bylo, že nemají racionální důvod (36%). Oproti předchozím třídám se v páté třídě zvýšilo procento odpovědí, že lidé dělají zlo pro nějakou pomstu nebo odplatu (28%).

V sedmé třídě převládla odpověď, že lidé dělají zlo pro něco. Odpovědělo tak 41% respondentů. Druhá nejčastější odpověď byla, že nemají racionální důvod (36%).

V deváté třídě se odpovědi dělily jenom do dvou kategorií „Nemají racionální důvod“ (57%) a „Pro něco“ (43%).

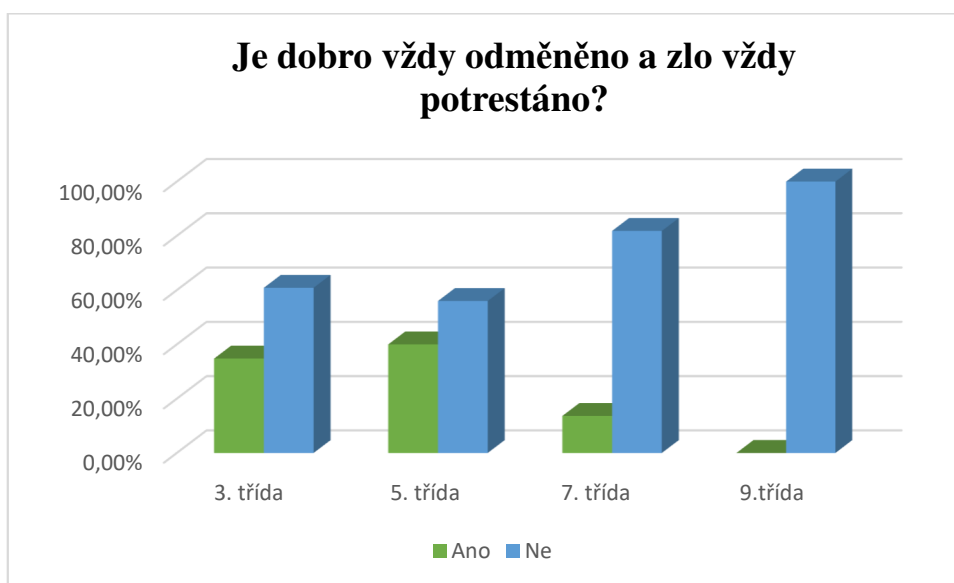

Graf 34 – Proč lidé dělají zlo, všichni respondenti

Z grafu (Graf 34) jsou opět vidět výsledky všech respondentů. Nejčastější odpovědí na otázku, proč lidé dělají zlo, byla odpověď „Nemají k tomu racionální důvod“ (48%).

Otázka č. 11 byla uzavřená, zjišťovala, kolik respondentů si myslí, že je dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno. Tato otázka souvisí s tím, zda si respondenti myslí, že by to tak mělo být, a proto je zde přiložen graf ve srovnání s otázkou č. 5, která tuto informaci zjišťovala.

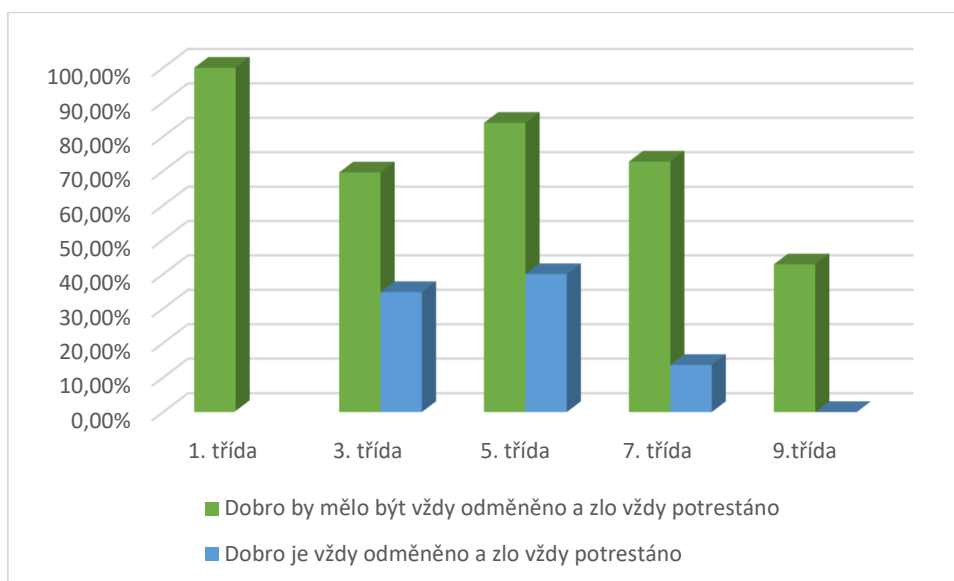
Otázka č. 11: Je dobro VŽDY odměněno a zlo VŽDY potrestáno?

Graf 35 – Je dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno?

Jak je vidět z grafu (Graf 35) ve všech třídách, které byly dotazovány, byla nejčastější odpovědí odpověď ne. Žáci základní školy si tedy rozhodně nemyslí, že by dobro bylo vždy odměněno a zlo vždy potrestáno.

Ve třetí třídě tak odpovědělo 61% respondentů, v páté třídě 56%, v sedmé 82% a v deváté třídě dokonce 100%.

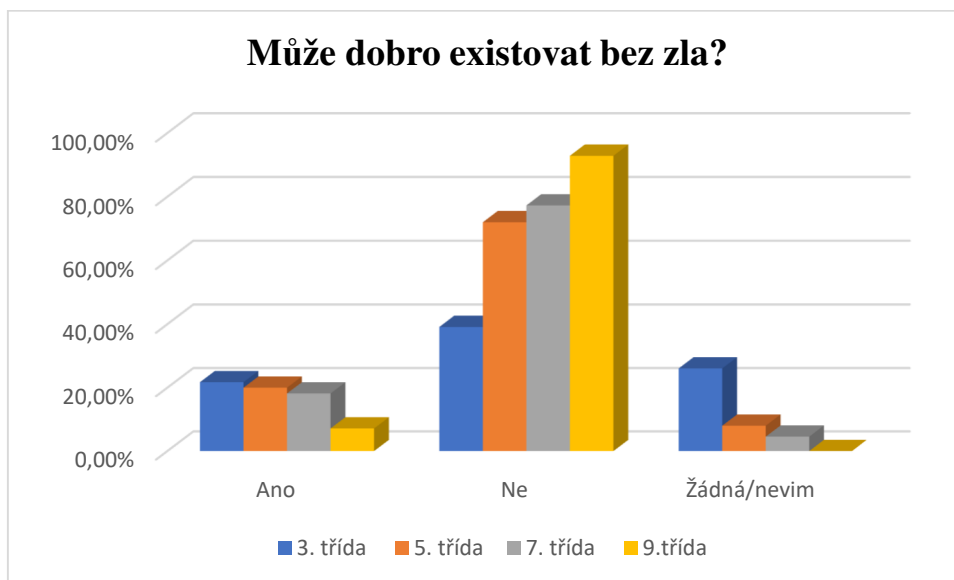

Graf 36 – Porovnání grafu 25 a 35

Z grafu (Graf 36) je vidět poměr respondentů všech tříd, kteří si myslí, že by dobro mělo být vždy odměněno, zlo vždy potrestáno a respondentů, kteří si myslí, že tomu tak ve skutečnosti je. Největší rozdíl je vidět v sedmé třídě, kde se počet odpovědí liší o 59%.

Otázka č. 12 byla polouzavřená, zjišťovala, zda si respondenti myslí, že může dobro existovat bez zla. Své odpovědi měli respondenti zdůvodnit.

Otázka č. 12: Může DOBRO existovat bez ZLA?

Graf 37 – Může dobro existovat bez zla?

Graf 38 – Procento žáků, kteří umí vysvětlit, proč dobro nemůže existovat bez zla

Z grafu (Graf 37) je vidět, že s přibývajícím věkem se na základní škole zvyšuje procento respondentů, kteří odpověděli, že dobro bez zla nemůže existovat. Z grafu (Graf 38) je

vidět, že počet respondentů, kteří umí vysvětlit, proč dobro nemůže existovat bez zla, se zvyšuje.

Ve třetí třídě 7 z 9 respondentů, kteří odpověděli, že dobro nemůže existovat bez zla, uměli napsat proč, z toho 4 si myslí, že bez zla se nedá říct, co je dobré a jeden, že jsou v rovnováze. 4 z 5 respondentů, kteří uvedli, že by to tak mohlo být, uměli svou odpověď zdůvodnit.

V páté třídě 4 z 5 respondentů, kteří odpověděli, že dobro může existovat bez zla, uměli napsat proč a z toho 3 napsali, že je to jakési přání, jak by to bylo krásné a pouze 1 respondent napsal, že když zlo může existovat bez dobra, tak může i dobro existovat bez zla. 14 z 18 respondentů, kteří odpověděli, že dobro nemůže existovat bez zla, uměli vysvětlit proč. Z nich 8 uvedlo, že bez zla bychom nemohli říct, co je dobré.

V sedmé třídě 16 ze 17 respondentů, kteří odpověděli, že dobro nemůže existovat bez zla, uměli svou odpověď zdůvodnit. 10 z nich mluví o jakési rovnováze mezi dobrem a zlem a 5 z nich uvedlo, že bez zla bychom nevěděli, co je dobré. 3 ze 4 respondentů, kteří odpověděli, že dobro může existovat bez zla, uměli zdůvodnit proč. Z toho 2 vyslovili odpověď jako jakési přání a 1 uvedl, že zlo neexistuje, zlo je jenom nepřítomnost Boha.

V deváté třídě 13 ze 13 respondentů, kteří odpověděli ne, uměli i vysvětlit proč. Z toho 6 respondentů si myslí, že bez zla bychom nedokázali říct, co je dobré a 5 respondentů si myslí, že dobro a zlo jsou v rovnováze. 2 uvedli jinou odpověď. Odpověď ano byla vyslovena spíše jako přání.

Otázky č. 13 a 14 byly otevřené a zjišťovaly, co je podle respondenta největší dobro a největší zlo. Nejčastější odpovědi jsem kategorizovala. U každé kategorie jsou uvedené příklady odpovědí, které jsou v dané kategorii zařazené.

Otázka č. 13: Co je podle tebe největší dobro?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

„Pomoci někomu“: Pomoci příslušníkům rodiny, pomoci slepému, pomoci staršímu...

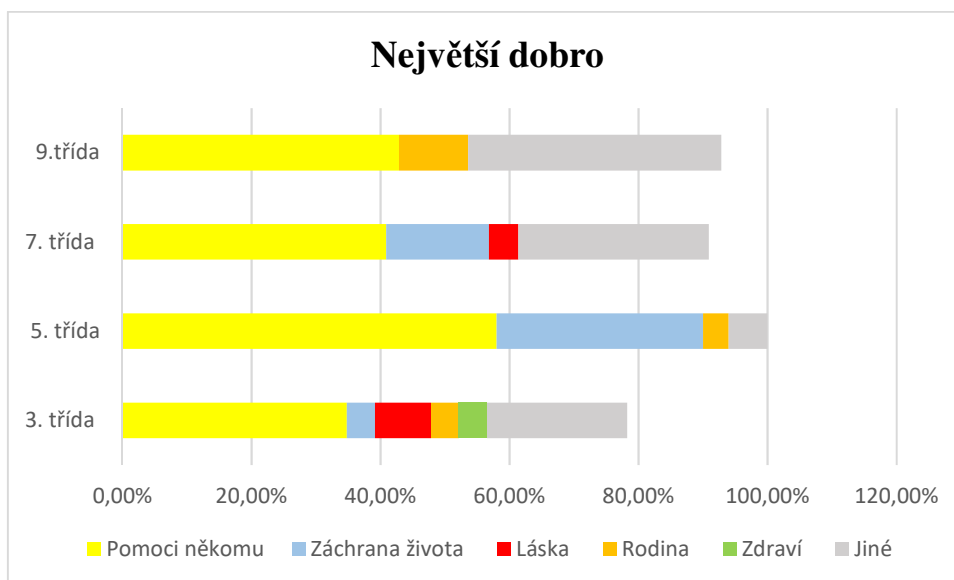
„Záchrana života“ obsahuje pouze odpovědi týkající se záchrany života.

„Láska“ obsahuje pouze odpovědi láska.

„Rodina“ obsahuje pouze odpovědi rodina.

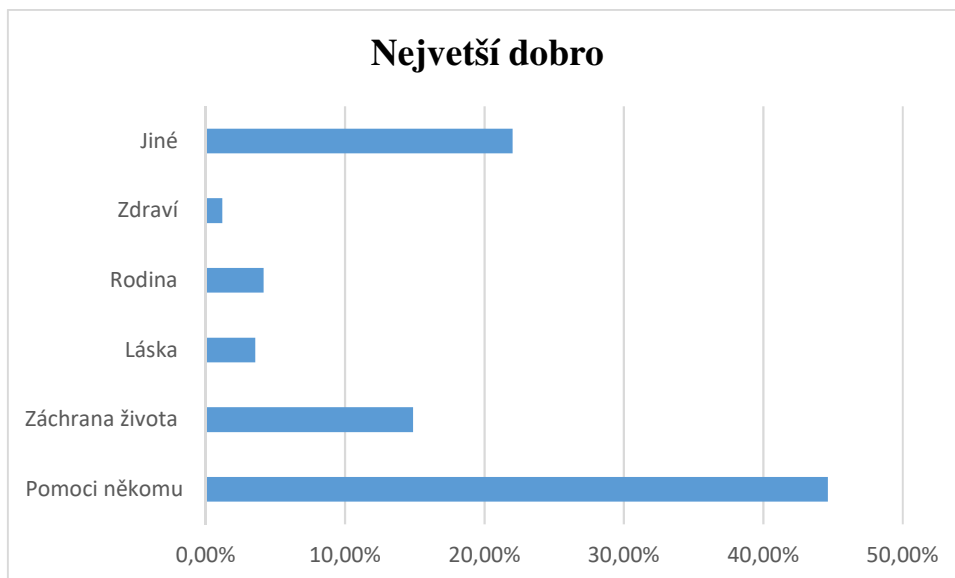
„Zdraví“ obsahuje pouze odpovědi zdraví.

„Jiné“ obsahuje odpovědi, které se nedaly zařadit do výše uvedených nebo se neobjevily vícekrát.

Graf 39 – Největší dobro

Z grafu (Graf 39) je vidět, že kategorie „Pomoci někomu“ se objevila v každé třídě a je to zároveň i nejčastější odpověď v každé třídě. Ve třetí třídě tak odpovědělo 35% respondentů, v páté třídě 58%, v sedmé třídě 41% a v deváté třídě 43%. Pokud nebudeme počítat odpověď „Jiné“, pak druhá nejčastější odpověď byla ve třetí třídě „Láska“, v páté a sedmé třídě „Záchrana života“ a v deváté třídě „Rodina“.

Graf 40 – Největší dobro, všichni respondenti

Z grafu (Graf 40) je vidět, jaké byly odpovědi všech dotazovaných respondentů. Nejčastější odpověď celkově byla „Pomoci někomu“ (47%). Druhá nejčastější odpověď, nepočítaje odpověď „Jiné“, byla „Zachránit někomu život“ (15%).

Otázka č. 14: Co je podle tebe největší zlo?

Vysvětlení jednotlivých kategorií:

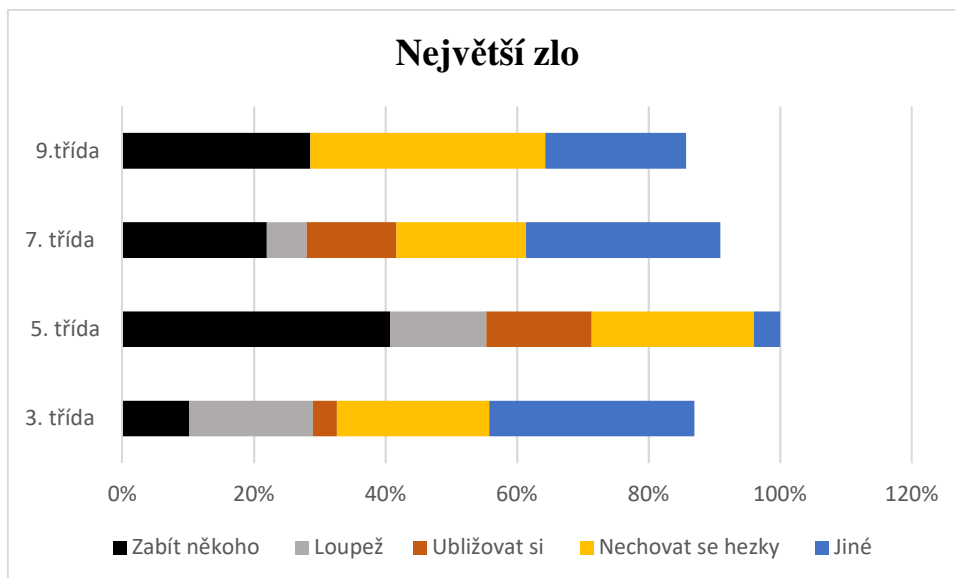
„Zabít někoho“: Někoho zavraždit, zabít člověka.

„Loupež“: Krást, vloupat se do banky.

„Ubližovat si“ obsahuje fyzické násilí: Ubližovat lidem, mlátit se.

„Nechovat se hezky“: Posmívat se, urážet se, nehezké chování, říct někomu sprosté slovo.

„Jiné“ obsahuje odpovědi, které se nedaly zařadit do výše uvedených nebo se neobjevily vícekrát.

Graf 41 – Největší zlo

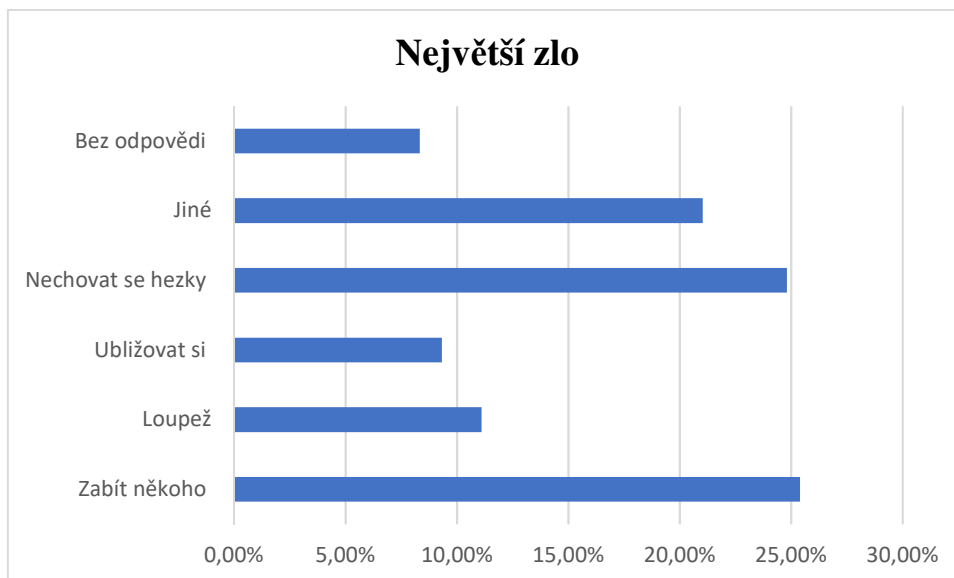
Z grafu (Graf 41) je vidět, jak odpovídali respondenti jednotlivých ročníků. Kategorie „Zabít někoho“ a „Nechovat se hezky“ se objevily v každém ročníku. Kategorie „Loupež“ a „Ublížovat si“ se neobjevily až v devátém ročníku.

Ve třetí třídě byly odpovědi velmi různorodé, proto nejčastější kategorií je „Jiné“. Druhou nejčastější odpovědí v této třídě je „Nechovat se hezky“ (23%).

V páté třídě byla nejčastější odpovědí odpověď „Zabít někoho“ (41%). Druhou nejčastější odpovědí byla opět kategorie „Nechovat se hezky“ (25%).

V sedmé třídě byla nejčastější kategorie „Jiné“. Druhou nejčastější kategorií byla kategorie „Zabít někoho“ (22%).

V deváté třídě byla nejčastější odpovědí respondentů „Nechovat se hezky“ (36%). Druhá nejčastější odpověď pak byla „Zabít někoho“ (29%).

Graf 42 – Největší zlo, všichni respondenti

Nejčastější odpovědí celkově byla odpověď „Zabít někoho“ (25%) a druhou nejčastější odpovědí všech respondentů byla „Nechovat se hezky“. (Graf 42)

Závěrem k této otázce bych chtěla sdělit, že se mi bohužel vzhledem k množství a pestrosti odpovědí nepodařilo nalézt vhodnější kategorizaci. Jediné, co se dá říci je, že většina respondentů považuje za největší zlo ublížení lidem a ne škodu na věcech.

Úkol: Namaluj dobro a zlo, tak jak si ho představuješ.

Je důležité říct, že úkol namaluj dobro a zlo tak, jak si ho představuješ, považovali žáci první třídy jako odměnu a už když jsem je na začátku požádala, zda by mi něco nenamalovali, tak z tohoto úkolu byli velmi nadšení. Některé děti použily na malování dokonce barvy, které napsaly do dotazníku, že by přiřadily dobru a zlu. Snažila jsem se vypsát všechny motivy dobra a zla podle žáků základní školy, které jsem rozpoznala z obrázků a některé obrázky mi děti i samy vysvětlily, takže jsem si jistá jejich správnou interpretací. Bohužel u některých se mi nepodařilo jasně rozpoznat, co mají obrázky vyjadřovat, proto tento úkol přenechávám každému, kdo si bude obrázky prohlížet.

Dobro malovali žáci první třídy jako anděly, kamarády, kteří si spolu hrají, jako stavění sněhuláka, srdce, palec nahoru, přírodu nebo usmívající se dítě.

Zlo malovali žáci první třídy jako čerty, zlomené srdce, rozbořeného sněhuláka, zlou holku, lidi, kteří se bouchají, les ve tmě, hořící dům nebo plačící dítě.

Všechny obrázky jsou součástí přílohy bakalářské práce.

9.7 Vyhodnocení předpokladů

1) Se zvyšujícím se věkem hledá více žáků základní školy dobro a zlo v lidech.

Procento žáků, kteří hledají dobro v lidech, se zvyšuje do páté třídy, v sedmé třídě dochází k menšímu poklesu. Procento žáků, kteří hledají zlo v lidech, se zvyšuje do třetí třídy, v páté třídě stagnuje, v sedmé dochází k poklesu a v deváté zase k nárůstu. Nedá se tedy pevně říci, že by se s přibývajícím věkem zvyšoval počet žáků, kteří by hledali dobro a zlo v lidech.

2) Se zvyšujícím se věkem si více žáků základní školy myslí, že zlo není vždy potrestáno a dobro není vždy odměněno.

Od páté třídy tomu tak skutečně je, ale ve třetí třídě bylo procento žáků, kteří si to myslí větší než ve třídě páté. Nedá se jednoznačně říci, že by se počet zvyšoval.

3) Žáci základní školy si s přibývajícím věkem více uvědomují, že dobro nemůže existovat bez zla.

Tento předpoklad mi můj výzkum potvrdil.

4) Žáci základní školy budou používat více tresty pokáním než tresty vzájemností.

Tento předpoklad se potvrdil, žáci měli možnost volit tresty sami a nejčastěji volili tresty pokáním.

9.8 Závěr výzkumného šetření

U barvy dobra je zajímavé, že množství barev přiřazovaných dobru se snižuje. Barvy modrá, bílá a žlutá jsou barvami přiřazovanými dobru ve všech zkoumaných ročnících. Nejčastějším důvodem přiřazování modré barvy je, že respondentům připomíná nebe, žlutou barvu vybírali nejčastěji proto, že je to barva veselá a připomíná jim slunce. Bílá barva jim připadá čistá. Barvy, které respondenti přiřadili ke zlu ve všech zkoumaných ročnících, jsou červená a černá s tím, že procento černé barvy se zvyšuje. Nejčastějším důvodem, proč žáci základní školy vybírali černou barvu, bylo, že je to barva smutná a temná. Červená jim připomíná peklo a čerty.

Nejčastěji by žáci základní školy hledali dobro u lidí. Odpovědi se výrazně lišily jenom v první třídě, kde jsem otázku považovala za těžší. Z těch, co odpověděli, že by hledali dobro u lidí, by nejčastěji hledali dobro u lidí z rodiny, poté u hodných lidí a poté u kamarádů. Oproti tomu zlo by žáci základní školy nejčastěji hledali v pekle. Tento výsledek je dost ovlivněn první třídou, kde by u lidí hledal zlo pouze jeden respondent. Procento těch, kteří by hledali zlo u lidí, se zvyšuje, pokles byl pouze v 7. třídě.

Dobro by žáci vždy odměnili a zlo vždy potrestali, tento názor je odlišný pouze u žáků deváté třídy. Žáci si ale uvědomují, že to tak ve skutečnosti není. Jak u dobra, tak u zla je vidět, že mladší žáci volí odměny a tresty, se kterými mají osobní zkušenost. Dobro by nejčastěji odměnili slovně, nějakou pochvalou a zlo by nejčastěji potrestali vězením. Tresty, které J. Piaget označoval jako tresty vzájemností, se objevují již ve třetí třídě. Mladší žáci vybírali tresty konkrétní, zatímco starší uváděli, že trest závisí na konkrétní situaci.

Proti zlu by bojovalo 80% všech respondentů. Počet respondentů, kteří by proti zlu bojovali, se ve zkoumaných ročnících mění. V porovnání první a deváté třídy je vidět mírný pokles.

Žáci základní školy si nejčastěji myslí, že lidé nedělají dobro pro to, aby něco získali. V pátém ročníku se objevila odpověď, že lidé dělají dobro pro dobrý pocit. Tato odpověď se objevovala v dalších ročnících čím dál častěji. Podle žáků základní školy lidé dělají nejčastěji zlo, aniž by k tomu měli nějaký racionální důvod. Buď jsou zlí, nebo si neuvědomují, co dělají. Žáci první třídy si na rozdíl od žáků ostatních tříd vůbec nemyslí, že by lidé dělali zlo pro to, aby něco získali. Žáci deváté třídy si zase vůbec nemyslí, že by lidé dělali zlo jako odplatu.

S přibývajícím věkem si více žáků myslí, že dobro nemůže existovat bez zla. Již ve třetí třídě se u respondentů objevila odpověď, že bez zla bychom nemohli říci, co je dobré.

Největší dobro je podle žáků pomoci někomu. Ať už například pomoci slepému přes přechod nebo pomoci mamince vyložit nádobí z myčky. Největší zlo pro žáky představuje zabití někoho.

10 Závěr

V teoretické části své bakalářské práce jsem se snažila přiblížit základní pojmy, jako jsou morálka a etika, a také to, jak spolu úzce souvisí. Dále jsem se zabývala morálním vývojem podle J. Piageta, L. Kohlberga, a morálkou péče podle C. Gilliganové. Zmínila jsem Piagetovo rozdělení trestů, které používají děti, změny v myšlení u dětí školního věku podle M. Vágnerové a pokusila jsem se shrnout různá pojetí dobra a zla v průběhu historie. Také jsem zdůraznila důležitost jednoznačného rozlišení dobra a zla v pohádkách pro morální vývoj dítěte, protože pohádky jsou jedním z prvních míst, kde se děti učí rozeznávat dobro a zlo. Dále jsem představila některé experimenty, které se snažily přijít na to, jak se z hodných lidí stávají lidé zlí a na závěr teoretické části jsem vysvětlila účinek a význam barev podle J.W. von Goetha a M. Lüschera.

V praktické části jsem zjišťovala, jakou mají žáci základní školy představu o dobru a zlu. Pro svůj výzkum jsem zvolila dotazníkovou metodu.

Výzkum ukázal, že žáci na základní škole by dobru přiřadili nejčastěji modrou barvu, která by nás měla uklidňovat, je spojována s hlubokými city a symbolizuje spokojenost. Myslí si, že by dobro mělo být vždy odměněno, a to nejčastěji nějakou slovní pochvalou, přestože si uvědomují, že dobro vždy odměněno není. Dobro by hledali především v lidech a největší dobro je podle nich pomoci jinému člověku. Podle žáků lidé nedělají dobro proto, aby něco získali, ale je to jejich vlastnost nebo prostě jen chtějí konat dobro. S přibývajícím věkem si více žáků myslí, že dobro nemůže existovat bez zla.

Na druhé straně by žáci přiřadili zlu černou barvu, která představuje samotu a nicotu. Zlo by hledali nejčastěji v pekle a potrestali ho vězením. Většina z dotázaných si myslí, že by zlo mělo být vždy potrestáno, ale zároveň si uvědomují, že tomu tak ve skutečnosti není. Největší zlo je podle nich zabití člověka. Podle žáků základní školy je konání zla lidem vlastní.

Zaujalo mě, že zlo v pekle by hledali žáci všech zkoumaných ročníků. Žáci první třídy, kteří tak odpovídali nejčastěji, si nejspíše peklo představují tak, jak ho znají z pohádek. S přibývajícím věkem se představa pekla jistě může měnit, ale těžko říci, do jaké míry je metaforická. Touto otázkou se můj výzkum nezabýval, a proto zůstává nezodpovězena.

V závěru výzkumného šetření jsem na základě získaných poznatků byla schopna zodpovědět otázky, které jsem si na začátku svého výzkumu položila, a podařilo se mi

potvrdit dva ze čtyř stanovených předpokladů, jejichž vyhodnocení uvádím v bodě 9.7 mé bakalářské práce.

Z výzkumu je patrné, jakou představu mají žáci základní školy o dobru a zlu a také, jak se jejich představa s přibývajícím věkem mění. Potvrdilo se mi, že mladší žáci se při svých úvahách opírají pouze o situace a fakta, se kterými mají osobní zkušenost, zatímco starší žáci jsou schopni přemýšlet více abstraktně, tak jak uvádí M. Vágnerová ve své knize. Přála bych si, abychom v budoucnu svou výchovnou činností ať už pedagogickou nebo rodičovskou pomáhali dětem zaujmout správný postoj vůči zlu a pomáhali jim hledat dobro v každém člověku.

11 Seznam použitých informačních zdrojů

BARNÁŠOVÁ, Michaela, 2013. *Středověká filozofie – Tomáš Akvinský*. Plzeň. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni.

COLBY, Anne a Lawrence KOHLBERG, 1987. *The measurement of moral judgment*. New York: Cambridge University Press. ISBN 0521325013.

ČERNOUŠEK, Michal, 2019. *Děti a svět pohádek: kouzlo vyprávěného slova*. Vydání druhé, v Portále první. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1434-2.

Encyklopedický slovník, 1993. 1. vydání. Praha: Odeon. ISBN 80-207-0438-8.

GOETHE, Johann Wolfgang von, 2004. *Smyslově-morální účinek barev*. Přeložil Jan DOSTAL. Hranice: Fabula. ISBN 80-86600-13-0.

HEIDBRINK, Horst, 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Vyd. 1. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1.

KLUSÁK, Miroslav, 2014. *Morální vývoj školáků a předškoláků: paradigmatické výzvy dle Jeana Piageta*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2325-2.

KOHÁK, Erazim, 1993. *Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin : Kapitoly z dějin morální filosofie*. 1. vyd. Praha: Ježek. Filosofické texty.

KOTÁSKOVÁ, Jarmila, 1987. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia. Studie ČSAV.

LÜSCHER, Max, 1969. *The Lüscher color test*. New York: Random House.

NEUBAUEROVÁ, Bc., 2012. *Ctnost lásky u Tomáše Akvinského*. České Budějovice. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER, 2010. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Přeložil Eva VYSKOČILOVÁ. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-798-5.

PRUDKÝ, Martin, 2018. *Genesis I: 1,1-6,8: když na počátku Bůh řekl do tmy...* Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-047-0.

SENECA, , 1969. *Výbor z listů Luciliovi*. Vydání I. Přeložil Bohumil RYBA. Praha: Svoboda. Antická knihovna (Svoboda), svazek 4.

SIMON-SCHAEFER, Roland, 2000. *Trocha filozofie pro Bereniku: [přístupný a zajímavý úvod do vědění o našem světě nejen pro mladé lidi]*. Vyd. 1. Praha: Ivo Železný. ISBN 80-240-1562-5.

THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Vyd. 1. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6.

VACEK, Pavel, 2011. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-108-2.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

ZIMBARDO, Philip, 2014. *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Vyd. 1. Praha: Academia. Společnost (Academia). ISBN 978-80-200-2346-9.

Světci k nám hovoří... [online], [cit. 2019-06-05]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=3808>

Seznam příloh

Příloha 1	Dotazník pro 1. třídu ZŠ
Příloha 2	Dotazník pro 3., 5., 7. a 9. třídu ZŠ
Příloha 3	Obrázky žáků 1. třídy ZŠ

Seznam grafů

Graf 1 – Barva dobra, 1. třída.....	30
Graf 2 – Barva dobra, 3. třída.....	31
Graf 3 – Barva dobra, 5. třída.....	31
Graf 4 – Barva dobra, 7. třída.....	32
Graf 5 – Barva dobra, 9. třída.....	33
Graf 6 – Barva dobra, všichni respondenti.....	33
Graf 7 – Barva zla, 1. třída	34
Graf 8 – Barva zla, 3. třída	34
Graf 9 – Barva zla, 5. třída	35
Graf 10 – Barva zla, 7. třída	36
Graf 11 – Barva zla, 9. třída	36
Graf 12 – Barva zla, všichni respondenti	37
Graf 13 – Kde se nachází dobro, 1. třída.....	38
Graf 14 – Kde se nachází dobro, 3. třída.....	38
Graf 15 – Kde se nachází dobro, 5. třída.....	39
Graf 16 – Kde se nachází dobro, 7. třída.....	39
Graf 17 – Kde se nachází dobro, 9. třída.....	40
Graf 18 – Kolik žáků by hledalo dobro u lidí.....	40
Graf 19 – Kde se nachází zlo, 1. třída	41
Graf 20 – Kde se nachází zlo, 3. třída	42
Graf 21 – Kde se nachází zlo, 5. třída	42
Graf 22 – Kde se nachází zlo, 7. třída	43
Graf 23 – Kde se nachází zlo, 9. třída	43
Graf 24 – Kolik žáků by hledalo zlo u lidí.....	44
Graf 25 – Má být dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno?.....	44

Graf 26 – Jak bys odměnil dobro?.....	46
Graf 27 – Jak bys odměnil dobro?, všichni respondenti	46
Graf 28 – Jak bys potrestal zlo?	47
Graf 29 – Jak bys potrestal zlo?, všichni respondenti	48
Graf 30 – Procento žáků, kteří by bojovali proti zlu	49
Graf 31 – Proč lidé dělají dobro	50
Graf 32 – Proč lidé dělají dobro, všichni respondenti	51
Graf 33 – Proč lidé dělají zlo.....	52
Graf 34 – Proč lidé dělají zlo, všichni respondenti	53
Graf 35 – Je dobro vždy odměněno a zlo vždy potrestáno?.....	53
Graf 36 – Porovnání grafu 25 a 35	54
Graf 37 – Může dobro existovat bez zla?	55
Graf 38 – Procento žáků, kteří umí vysvětlit, proč dobro nemůže existovat bez zla	55
Graf 39 – Největší dobro	57
Graf 40 – Největší dobro, všichni respondenti	58
Graf 41 – Největší zlo.....	59
Graf 42 – Největší zlo, všichni respondenti	60

Dotazník

Žáci ZŠ a jejich představa o dobru a zlu

Třída: 1

Jsem: dívka/chlapec

1) Jakou barvu má podle tebe DOBRO?

- Zkus napsat proč?

Jakou barvu má podle tebe ZLO?

- Zkus napsat proč?

2) Kde bys hledal/a DOBRO?

3) Kde bys hledal/a ZLO?

4) Má být dobro VŽDY odměněno a zlo VŽDY potrestáno

ANO

NE

- Pokud ne, zkus napsat proč?

Otoč na druhou stranu ->

5) Jak bys odměnil/a DOBRO?

• Jak bys potrestal/a ZLO?

6) Mělo by se proti zlu bojovat?

ANO NE

• Pokud ano, tak jak?

7) Proč si myslíš, že lidé dělají DOBRO?

8) Proč si myslíš, že lidé dělají ZLO?

Děkuji ti za vyplnění dotazníku 😊

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

Dotazník

Žáci ZŠ a jejich představa o dobru a zlu

Třída:

Jsem: dívka/chlapec

1) Jakou barvu má podle tebe DOBRO?

- Zkus napsat proč?

2) Jakou barvu má podle tebe ZLO?

- Zkus napsat proč?

3) Kde bys hledal/a DOBRO?

4) Kde bys hledal/a ZLO?

5) Má být dobro VŽDY odměněno a zlo VŽDY potrestáno?

ANO NE

- Pokud ne, zkus napsat proč?

Otoč na druhou stranu ->

6) Jak bys odměnil/a DOBRO?

7) Jak bys potrestal/a ZLO?

8) Mělo by se proti ZLU bojovat?

ANO NE

• Pokud ano, tak jak?

9) Proč si myslíš, že lidé dělají DOBRO?

10) Proč si myslíš, že lidé dělají ZLO?

11) Je dobro VŽDY odměněno a zlo VŽDY potrestáno?

ANO NE

12) Může DOBRO existovat bez ZLA?

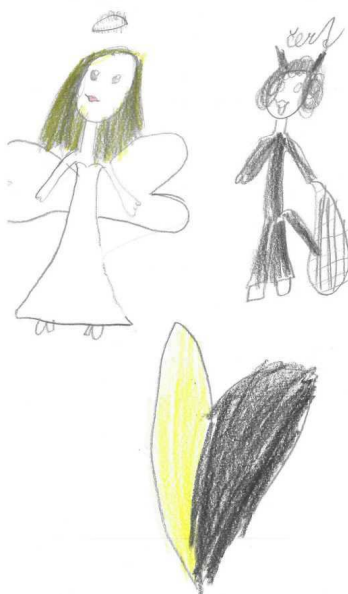
13) Co je podle tebe největší DOBRO?

14) Co je podle tebe největší ZLO?

Děkuji ti za vyplnění dotazníku 😊

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

LUCKA

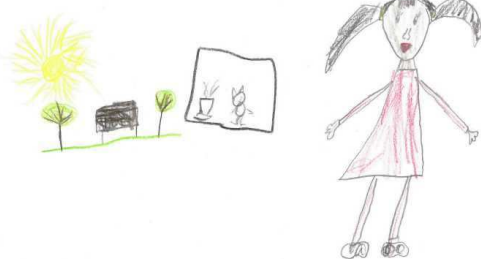

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

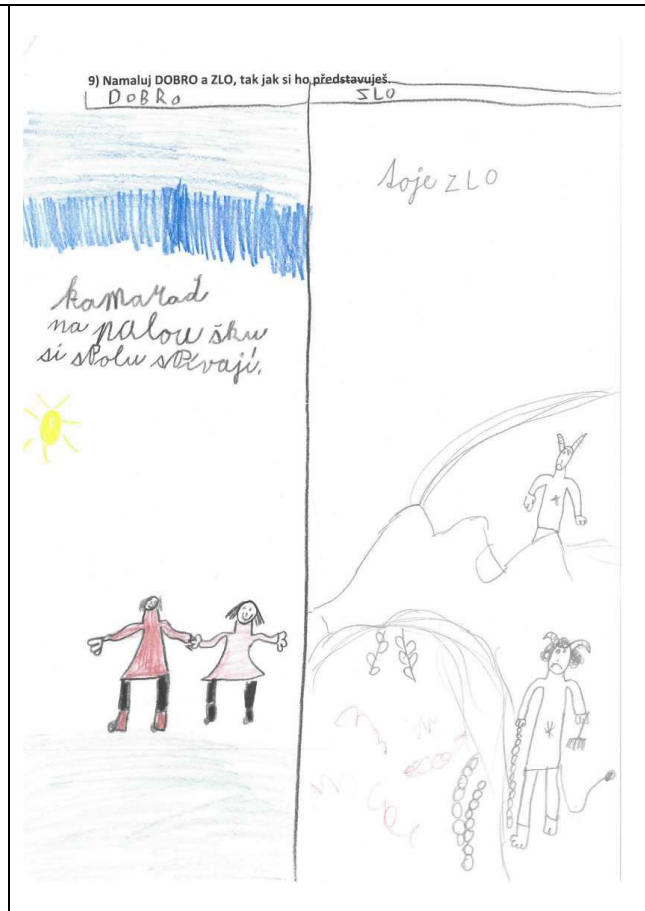
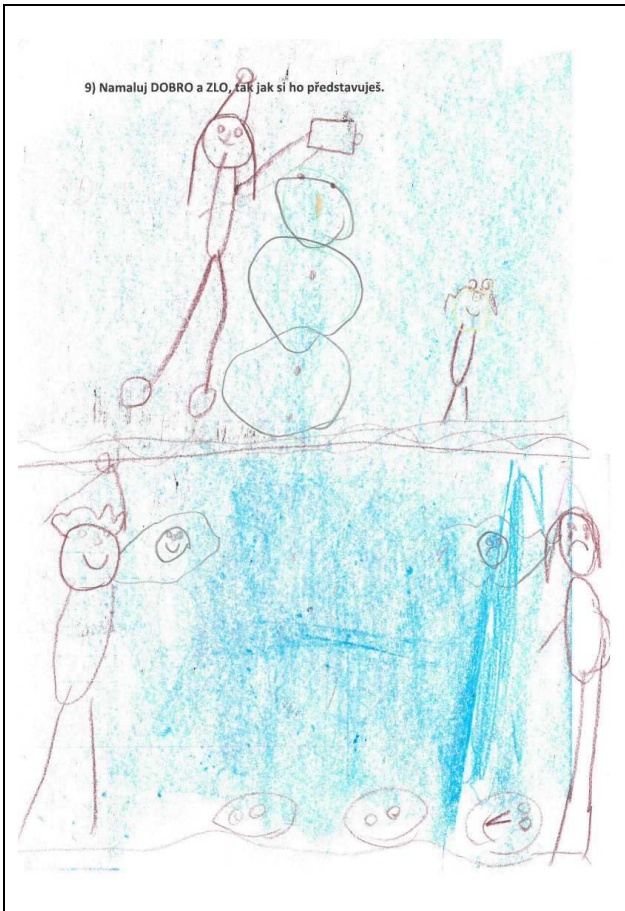
9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

dobro zlo

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

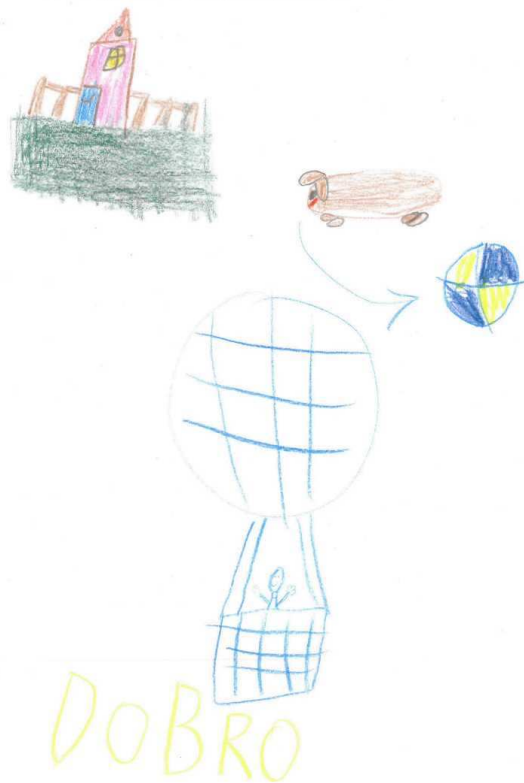

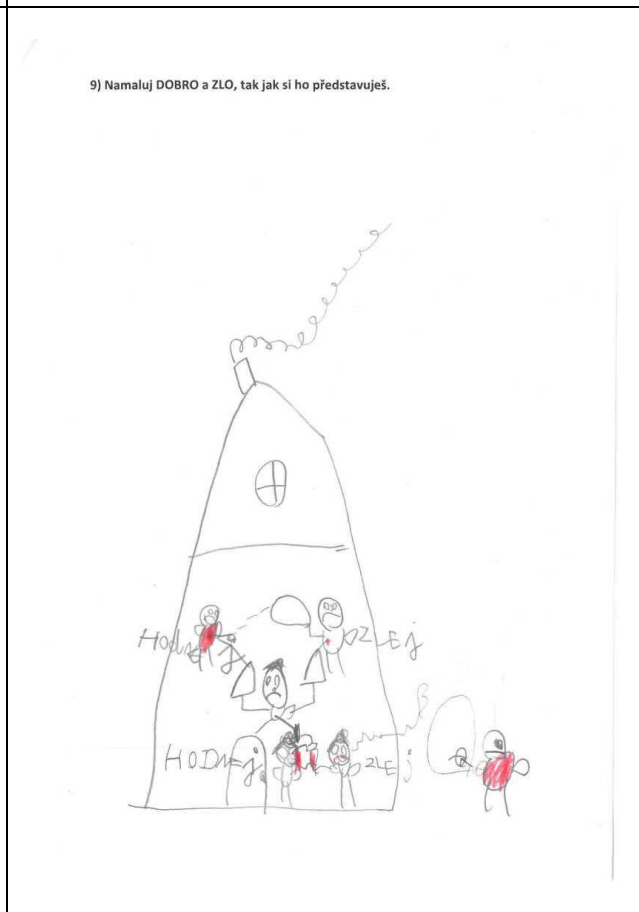
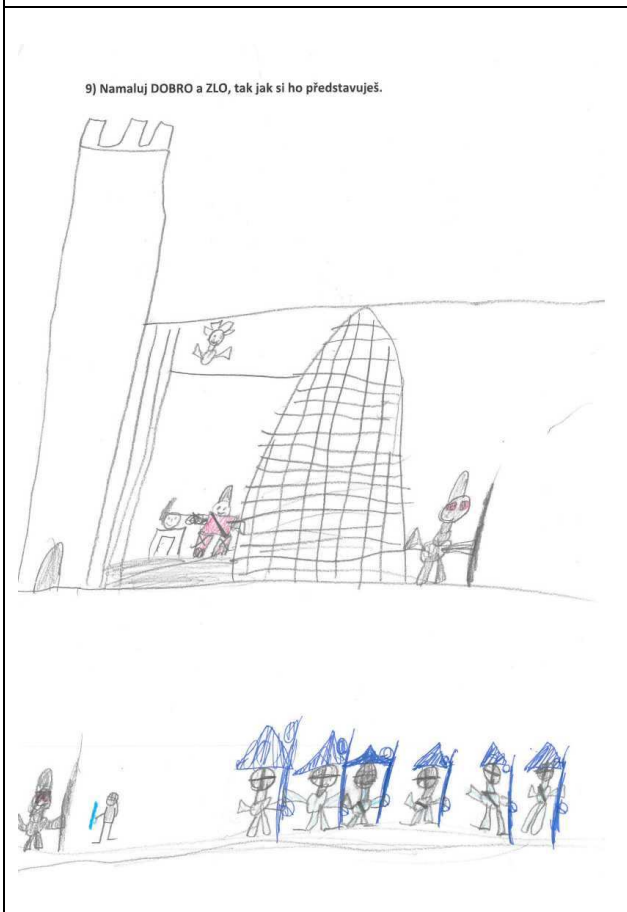
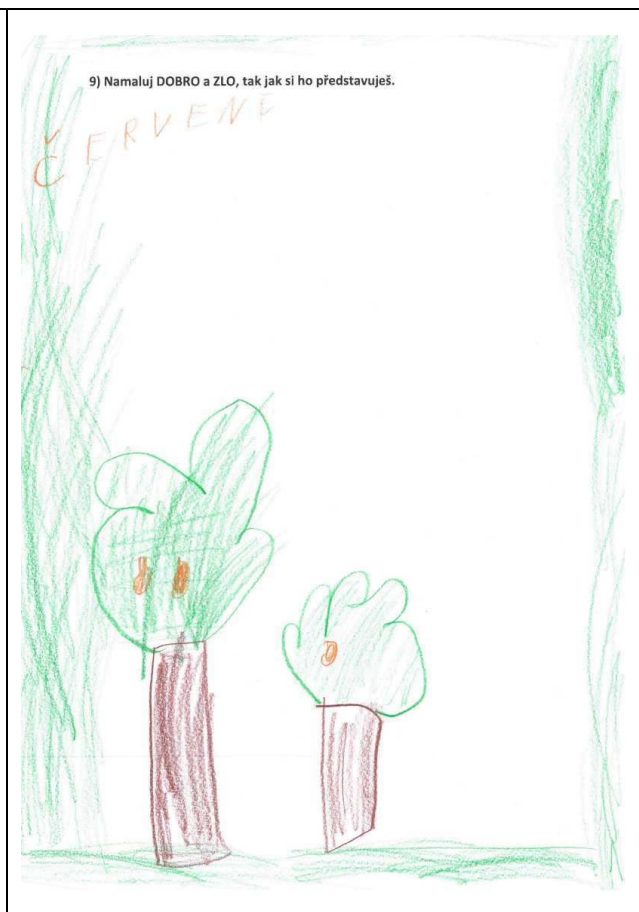
od Aničky

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

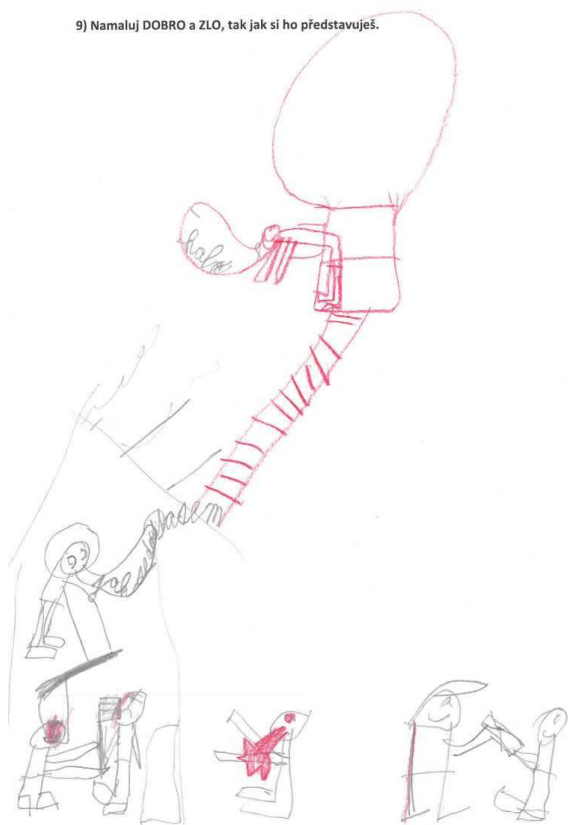

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

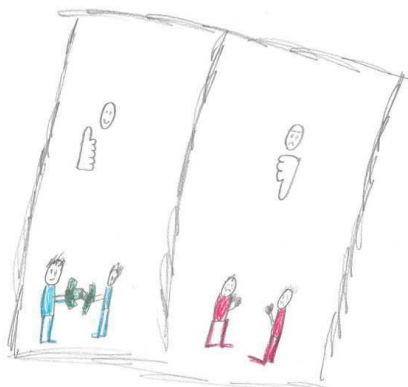
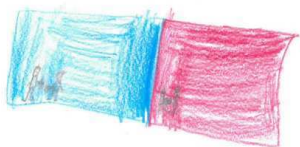
9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

9) Namaluj DOBRO a ZLO, tak jak si ho představuješ.

